פירוש

רבנו אברהם אבן עזרא

על ישעיה

על פי כתבי יד

מאת

מיכאל פריעדלאנדער

הוצאת פעדרהיים
ניו יורק, נ. י.

דבר אל הקורא.

הספר הזה אשר אנכי נותן לפניך היום קורא נעים, איננו דבר חדש אשר לא היה לעולמים, כי פירושי ראב"ע על ספרי תנ"ך ידועים היו גם מתמול גם משלשום, והיו ביד חכמי כל דור ודור מן הוא והלאה, כי תואר לו בצחות לשונו ויראוהו וגם הדר בטעמים ויחמדוהו, ותתענג נפשם גם בחלומותיו והבליו ודבריו הרבים אם האמת לפעמים רחוקה ממנו ולא ידע ללכת אל מקומה, כי בכל זאת אשר לא סופר להם ראו ואשר עדן לא שמעו התבוננו, ויותר מאשר ראו בדבריו ושמעו מטעמיו, השכילו מרמזיו המגביהים למעלה ומעמיקים שאלה, הפותחים שערי שמים ליודעיהם, ויעלו אבר ויגבהו, ויגלו למכיריהם מוסדות העולם הגדול והקטון: וכאשר נתילדה חברה חדשה בארצנו[1]) להסיר המסכה הנסוכה על ספרי חכמי בני ישראל ולגלות הלוט הלוט לעיני כל, למען לא תוסיף עוד חזות הכל להיות כדברי הספר החתום גם בידי יודעי לשון וספר כל עם ועם, וכל איש ואיש מאוהבי החכמה ודורשי שלומה וטובתה, אשר נשא לבם אותם לקרבה אל המלאכה הביאו נדבותיהם למלאכת הקודש, אמרתי בלבי אקריבה מנחתי אף אני מפרי אדמתי אשר עבדתי מנעורי ועד עתה, והעתקתי פירוש החכם רבנו אברהם בן מאיר בן עזרא על ישעיהו מלשון עברית לשפת הארץ אשר אנכי יושב בה, והוספתי פירוש על פירושו, ונתתי בראשו תולדות המפרש החכם, וזאת היתה ברכתי אשר הבאתי בשנה העברה מאשר חנני ה'[2]): ויהי כאשר התבוננתי בדברי החכם בעיון ובשקידה ויגעתי לדרת לעומק כוונתו ראיתי כי פעמים רבות לריק יגיעתי כל עוד השגגות והזדונות אשר שגגו והזידו הסופרים עומדות על מקומותיהן: ואולם לפעמים הספר שלם ודעת הקורא המגיה חסרה ונפשו לבדה היא החוטאת בהאשימו נקי

---

[1]) Society of Hebrew Literature. [2]) The Commentary of Ibn Ezra on Isaiah etc. by M. Friedländer, Ph. D. Vol. I. Translation of the Commentary. Vol. II. The Anglican Version of Isaiah amended according to the Comm. of Ibn Ezra.

וצדיק ובעוותו את הישר: לכן יראתי משלוח את ידי בפירוש ראב"ע לשנות
או להפוך דבר מדברי החכם כפי אשר קבלנום מהדורות אשר היו לפנינו,
אך לא יכולתי להעלים את עיני מהמבוכה הגדולה אשר ראיתי בדבריו בין
בספרים הנדפסים בין בכתבי יד, כי יותר ממאה שגיאות חדשות וישנות
נמצאות בהם, קצתן יתרונות וקצתן חסרונות, ועל כולן הבאתי עדים נאמנים
מטעם הכתוב ומשקול הדעת, וטרחתי לתקן המעוות ולהחליף המקולקל,
בדברים ישרים ומובנים, קרובים כפי השערתי אל אשר יצא מפי החכם
באמת: ואף כי ידעתי כי בכל אשר יעמול האדם לבקש לא ימצא דבר
אשר יאמר עליו כי הוא זה אשר נאבד או הוחלף, וגם יודע אני כי דברים
רבים לאין מספר המה הבל ורעות רוח ורק דבר אחד הוא האמת כמו
הנקודה בתוך העגולה, בכל זאת לא יראתי מחוות דעי אף אני, כי כאשר
כל מליץ בין איש ובין רעהו ישמיע דברי האחד לחברו כפי השערתו והבנתו,
כן כל העתקת ספר משפה אל שפה לא תכיל דעת המחבר כי אם כפי
דעת המעתיק, וגמרתי בלבי לעשות את דברי החכם, כפי אשר השיגה ידי
להכינם ולתקנם, יסוד מוסד אשר עליהם אקים תרגומי ופירושי, אך בכל
מקום אשר עזבתי את הגרסא הישנה לא מחיתי זכרה, כי חקותיה על
לוח ספרי באמרי טוב לאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך, והבוחר יבחר:
וגם אספתי את כל הדברים המתוקנים יחד בסוף הספר למען יקל על הדורש
למצוא, ואולי יפרשם חכם מן החכמים בלי שנוי ובלי חלוף וברוך יהיה!
ואף כי יודעי העתים וכותביהם בבקרם על דברי: אולם ראיתי כי אין
מגיד ואין משמיע ואין מליץ בעד הגרסא הישנה, כי האחד אשר פצה
את פיהו להחזיק הנהרסות לאמור כי אין פרץ ואין יוצאת בפירושי
הראב"ע[3]) לא היה לאל ידו לברר דבריי ולקיימם בעדים נאמנים כאשר
אוכיח בספרי[4]):

ועתה, קורא נעים, הנני נותן לפניך בספר הזה פירוש ראב"ע על
ישעיה כאשר מצאתיו בכתבי יד בבית אוצר הספרים פה בעירנו[5]) כי הוא
בעיני מתוקן ונקי מחטאות ומפשעים מכל כתבי יד הנשארים, ולמטה
בגליון תמצא שנויי שאר כתבי יד וספרים הנדפסים, וגם אתן שם מקום
להתגהות אשר זכרתי וברתי אותן בפירושי, עם השגות ודברים אחדים
בענין הפירוש; ואם תראה בעצם הספר מלה מסוגרת בחצי עגולה לפנ
וכן לאחריה תדע כי אין לה חלק בדברי הראב"ע כפי דעתי; ואת אש
הוספתי למלא החסרון הבאתי בין שתי נוני"ן ישרה לפניו והפוכה מלאחרי
ששה המה כתבי יד אשר היו בעוזרי, שלשה בעיר רומי באוצרי הספרים
הנקראים וואטיקאנא, קאזאנאטא אנגעליקא, וקראתי את שמותיהם

[3]) Academy Dec. 1. 1873. [4]) Vol. IV. [5]) Ms. in the British Museum, Add. 24,896.

א, ב, ג, והשלשה הנשארים המה בלונדון, פאריז, ופארמא, וקראתים
ה, ו, ז, והפירוש הנמצא בדפוס באזיליא נסמן באות ד. — חלופי
הגרסאות הנמצאים בשלשה הראשונים לקטום עבורי החכם דר' בערלינער
היושב בעיר בערלין, והח' מרדכי המכו' Angelo di Capua היושב בעיר רומי:

ועוד זאת חדשתי למען הקל על הקורא בפירוש ראב"ע א) לציין
הפסוקים היטב ב) להבריל המלה המפורשת ולרמוז עליה בהוספת „וגו'"
אם חסרה ג) להוסיף מראה מקום:

תולדות הפירוש וכל עניניו ודבריו מתי נכתב ואיככה הועתק ומעלתו
ומעלת כתבי יד תמצא בספרי אשר כתבתי בשפת ארצנו, ולכן קצרתי
פה בדברי:

ויהי כאשר תם הספר עם חלופי גרסאות כתבי יד לצאת מתחת הדפוס
ויעירני ידידי החכם אברהם נייבויער נ"י היושב בעיר אקספרד — אשר בטוב לבבו
הנאני מחכמתו וידיעתו ספרי אומתנו, שפוני טמוני חול וקודש, ולא העלים
ממני מאומה מכל אשר שאלתיו וגם אשר לא שאלתיו הגיד לי, גם ברוך
יהיה! — לאסוף ג"כ השנויים הנמצאים בפי' שמואל לאנייאדו הנקרא
כלי פז, ויהי כאשר יעץ כן עשיתי ואקרב אל המלאכה וזה פריה:

		גר' ספרי	גר' כלי פז
א'	ג	נבואות	נבואות ושירות כפולות
"	ד	ועיקר ..... שמצאנו	ליתא
"	ה	למרוד	למרות
"	ו	משה	משה הדרשן
"	ט	ישראל	ישראל שהם אומרים
"	י"ג	וטעם ועצרה .... מלאכה	וטעם ועצרה ממלאכה
"	י"ד	אסירכם	אייסרכם
"	כ"ה	כאילו כבורית	כבורית
"	ל	וגזלום	ל'
ב'	ב	ילמדו עוד	ילמדו עוד מלחמה, אם כן אין זה אלא לימות המשיח
"	"	ידענו	עוד ידענו
"	ו	המחברות	המחשבות
"	ט	בטעם כטעם	בטעם
"	י"ח	שיש עליהם מיתה	ל'
"	כ	שהאחת	שהוא מלה אחת
"	ד	בתעלוליהם שם	בתעלוליהם
"	ט"ז	המסתכלות הרבה	המסתכלות, וכן הרבה
"	כ	כי בו הוא הלב	בידו קנה הלב

			גר׳ ספרי	גר׳ כלי פז
ג׳	כ״ו		הפרשה	הפסוק
ה׳	ו׳		תקון כמו	ל׳
"	כ״ח		כמו אופן ..... ידועים	האופנים
ו׳	י״ב		ומעם מצבת .... בבל	ל׳
ז׳	ג׳		שממיה	ששמה
"	ד׳		על שמריך	ל׳
"	ח׳		וכמוהו ויהי .... אבשלום	ל׳
"	י״ד		שעל אלהיהם	שעל
"	"		בעולה	נערה
"	כ		ואמרו .... בקרבה	ל׳
"	כ״ד		לא יוכל .... שנחבאו	מפני
ח׳	ז׳		השרות	השורש
"	י״ט		כאליהו	באלה
ט׳	ד׳		כנשרפים	בשנשרפים
"	ו׳		דרך דרש הסופרים כי	דרך הסופרים אין
"	י׳		עם מלכי	ארם מקדם, ממזרח, עם מלכי
"	י״ג		נר׳	וראה
י׳	י״ד		פועל יוצא והנה הכנף פעול	פועל
י״א	י״ד		ארמים	אדומים
י״ג	י״ד		אשר יהיה	אשר היה
י״ד	ו׳		רודה במורדף בלי חשך	רודף פעול בטעם
"	י״א		והוא פועל	ל׳
ט״ו	ז׳		הידוע בארצם שהוא על	של
ט״ז	י״ד		לא עם .... כבירים	ל׳
י״ט	ו׳		במדינה	המדינה
"	ט׳		עין	שין
כ׳	ה׳		הבורחים אל	הבוטחים על
כ״א	ב׳		אנחת	אנחתה של ירושלים ואנחת
"	י״ב		שאתה מהם	ל׳
כ״ב	ח׳		בכלי הנשק	בכל הנשק
"	ט״ו		אצור	אצור שם באוצרות הסוכן
"	כ״ג		כיתד	ביתד
כ״ג	ד׳		התקיף	המקיף
"	ה׳		ויתחלל	ויתחלחל
"	י״א		ארחת	אדמת
"	י״ג		שהושימה	שמשימה

			גר׳ ספרי	גר׳ כלי פז
כ״ג	י״ג		החיות	החיות קטנות
"	כ״א		ולהיות לגוי א׳ לשטנם	ולשטום ע״א
כ״ה	א׳		נראו	נבאו
"	ב׳		הגולים	ל׳
כ״ו	ז׳		רק	כך
"	י״ד		יש לנו	יכולנו
"	י״ט		הנעדר	הנפרד
"	"		בתוכה	בתוכה לא להחיות
"	כ׳		עם לשון	שם לשון
כ״ז	ד׳		איננו דברי השם	היינו דברי השם
"	ו׳		ותשאר	ותשרש
כ״ח	ב׳		הזרמים	החכמים
"	ז׳		יהודה	יהודה שטעו ונשגו ביין
"	ח׳		המשתכרים	המשתכרים למלאות שולחנם קיא
"	י״ג		חשבו	ל׳
כ״ח	י״ג		כאב ביד	ל׳
"	"		הפרשה	ל׳
"	ט״ז		בחן	בחן, חוזק
"	"		מוצב ארצה	מוסב
"	י״ז		כי יעה פועל יוצא	ל׳
"	כ׳		מהתפרש והמשך המסך	ל׳
כ״ט	ו׳		הצרים	הזרים
ל׳	כ״ד		ובמזרה	וכן במזרה
ל״א	ה׳		ושבות	נצבות
ל״ב	ד׳		עבדים	בעברי
"	"		זכות	זרות
ל״ג	ה׳		והטעם על השכינה שהיא בציון	כי שוכן מרום הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו העליונה
"	י״ד		בציון ששם הכבוד	על הצור שבציון
"	כ׳		או בל	ובל
ל״ח	י״א		שהזכיר	שיכיר
"	ט״ז		ירבו בבר	לשון בריאות
"	כ״א		יש אומרים כי הם במצוות	ישאו, כי במצות יי
מ׳	ב׳		שלקח כל	שלקחה מכל
"	י״א		כרועה	כרועה עדרו של עצמו שמרחם ביותר על צאנו ולא כרועה שכיר

			גר׳ ספרי
מ׳	י״ד		ומוסר
"	כ״ב		כשפריר
"	כ״ו		ידוע
מ״א	א׳		בהם
"	ב׳		והפרשה
"	"		וי״א . . . . רבות
"	ח׳		אוהבי פועל
"	י״ד		עם הבבליים
"	כ׳		ולא מיש
מ״ב	ד׳		ברוח
"	י״א		שם
"	י״ב		בסתר
"	ט״ו		שירדו
"	כ׳		דברים
"	"		העין
"	"		ולא יסגרום
"	"		ישמעו
"	כ״ד		השם
מ״ג	ז׳		אור
"	כ׳		עמי
"	כ״ז		שבחרו . . . . השם
מ״ד	י״ט		לשכל
"	כ״ה		והכתף
מ״ה	ב׳		ההרים
"	ט׳		או
"	י״ט		סודם
מ״ו	י״א		זאת
"	י״ג		וזה טעם לבא
מ״ח	י״ג		והארץ
"	י״ד		בבבל
מ״ט	ז׳		כ״ף ויבחרך
"	י״ד		הגולה
"	ט״ו		בניהן
"	י״ז		הנה באו
"	"		כל
			גר׳ כלי פז
			ל׳
			כטפריר
			צאת ידוע
			בכם
			ובפרשה
			ל׳
			אהובי פעול, אוהבי פועל יוצא מאוהב ונדבק באהוב והוא הפעול
			הבבליים
			ולא יכמושו
			הרוח
			עם
			בספר
			שידורו
			דברי אל
			הענין
			ועיניהם לא יסגרום
			ישמעו ולא יראו
			העם
			סוד
			שמי
			ל׳
			לישראל
			ל׳
			הדרים
			אוי
			קודם
			למלאות זאת
			ל׳
			והארץ, כאלפס וכסוי
			ל׳
			כורש
			הגאולה
			בניהן או עצמן
			הנקראו
			הם

			גר׳ ספרי
נ׳	ג׳		כסותם
"	ד׳		דברים קשים
"	"		לשון עת
נ״א	י״ט		עם החרב
נ״ב	ב׳		הוה
"	י״ג		תועי רוח
"	"		כי עוד ירום
"	ט״ו		אמת
נ״ג	ו׳		השם ירבה בניו
נ״ד	א׳		עקרה לא
"	ה׳		כאשר — בראשית
"	"		לתורת השם וכן כתוב
"	י״ב		והם בחלונות —
"	"		על השער
"	"		אקדח אבן יקרה
"	י״ד		והתי״ו מבולע
"	י״ז		להיותו
נ״ה	א׳		כי שניהם — וחלב
"	ב׳		או טעמו
"	י״ב		אם על — היה
נ״ו	ט׳		שתהרוגנה
נ״ז	א׳		הרועים
"	ח׳		גם כן
"	ט׳		או למצרים
"	ו׳		ששנית
נ״ח	ג׳		בעל עצבים
נ״ט	א׳		הגה שב
"	ד׳		ימלא
"	"		שהם כבצי
"	י״ג		הורו כמו עושו
ס׳	ו׳		מים
"	י״ז		והנה
"	כ׳		זה השמש
ס״ב	א׳		אלה — שגם
"	"		אשר בגלות
"	ו׳		משומרים לבוקר
			גר׳ כלי פז
			ל׳
			עתים
			לשון עת
			החרב
			היתה
			בעלי פלוגתתנו
			כי עבדי הם
			אמתתנו
			יראת יי יראה בנים
			שהרה לא
			ל׳
			ל׳
			ל׳
			של השער
			אקדח כת״י
			וכת״י מדוע
			להיותו כלי
			ל׳
			ל׳
			ל׳
			ל׳
			הרעים
			בגלוי על הר גבוה גם כן
			ולמצרים
			ששוית
			כן עצביכם
			חשב
			ימלט
			לבצי
			ל׳
			ל׳
			ד״א זהב גוים והגה
			זה לקות השמש
			ל׳
			אשר
			ל׳

גר׳ ספרי			גר׳ גלי פז
ס״ג	א׳	וזאת — וקוסטנטינא	בקוסטנטינא וכיוצא
„	„	וזאת התורה הידוע	ל׳
„	ג׳	מלכות תורת׳	מלכותו
„	י״א	עם משה	על משקל משה
„	ט״ו	עקרנו	יכירנו
„	י״ז	השבטים	השופטים
ס״ד	ד׳	הפרת	השפיכות
ס״ה	ב׳	שאקבל אותם	שאקבל אותם המכעיסים אותי
„	ה׳	אלה	אלה התועבות אשר עשו
„	י׳	יזכור	לא יזכור
„	„	זולתי	זולתו
„	י״ז	ויהיו שנים רבות	ל׳
„	כ׳	ואם מת יקולל	ויקולל בן מאה שנה
„	„	וזה אמר שמת	וזה אמת שמת
ס״ו	ג׳	אבותיכם	אבותיהם
„	כ׳	מין נכבד	מין
„	כ״ג	ומזה הכתוב — שבתות	ל׳

תהלה לאל חיי אשר זכני להתחיל ולגמור את דברי הספר הזה: פה לונדון שבט תרל״ו לפ״ק: מיכאל בן לאאומ״ו יהושע פלק פריעדלאנדער.

לוח הטעיות.

דף	סורס		דף	סורס		
ז׳	ב׳	צווני המם צווי	ע׳	י״ד	המפרשים מ׳	המפרשים
י״ב	ל״ג	ולא נתק מ׳ : ולא נתק,	„	י״ט	רצון מ׳	רצוץ
י״ח	כ״א	שרובי מ׳	ע״א	י״ד	גם מ׳	עם
כ׳	א׳	הלה מ׳	ע״ב	כ׳	השם מ׳	העם
כ״ב	י״ג	כלנה מ׳	ע״ה	ה׳	כמעם מ׳	כטעם
ל׳	א׳	גם מ׳	„	כ״ה	[סוף מ׳ ע״ז] אנשנ סוכות מ׳ אנשי סכות	[סוף מ׳ ט״ז]
„	כ״ח	כמ וכן מ׳	צ״ו	ו׳	המשיח: מ׳	המשיח
מ״ד	י״א	כמי מ׳	ק״ט	י״ח	ובניו מ׳	ולבניו
מ״ט	י״ז	יפרישו מ׳				
ע׳	י״ב	[סמ׳ ל״ב ד׳] מסכה המם מסכה [סמ׳ ל״ב ד׳]				

שנויים הנמצאים בכ״י לעעווארדן[1].

גר׳ ספרי			גר׳ כלי פז
מ׳	י״ד	לשם	לו שם
„	י״ח	הם בלא ה״א הרעת	ואם הוא בלא אל״ף ידוע
„	כ״ד	כאילו	כאילו אינם
מ״א	ב׳	והפרשה	ובפרשה
„	ח׳	עובדי ע״ז דברי הנביא	דברי הנביא עובדי ע״ז
„	ט׳	מגדוליה	מגבוליה
„	כ	מיש	נראה כן
מ״ב	א׳	אלה	כל
„	ד׳	מפעלי הכפל	רפה
„	ו׳	עולם	עם
„	ח׳	במקרא, לבדו	במקום הזה, ח׳ (ר״ל חסר)
„	י״ד	הטעם	הכתוב
מ״ג	ב׳	השרים	מצרים
„	כ״א	שלו	שלי
„	כ״ב	שעשה	שאעשה
מ״ד	ח׳	הגרים	הגוים
„	ח׳	שלא אדענו . . . . והנכון	ח׳
„	י״ב	ויש	ואם
„	י״ג	והברזל	והבדיל
„	ט״ז	רוחתי	דמו
„	י״ט	מ״ם . . . . הנותר	ח׳
מ״ה	ב׳	או	ח׳
מ״ו	ב׳	הנושאים, נפשם הנשואים	הנופלים, הנושאים למלט משא
מ״ז	ב׳	לטחון	לטעון
„	ז׳	גאותך	גאולתך
מ״ח	ו׳	נצורות	נצורות בצורות
„	ח׳	בי	ח׳

[1]) כוב הסנוייס העמיק עצוכי ידידי המ׳ כ׳ לבכהס כייבויעל כ״י בעוכו הגדול: לא הצלתי על הספר מ) שנוייס לשר המה שבושים בלי ספק, וכל מקכון לשל מקכון נגלה בו מקכון דעתם הסופר ומקכון כוונתו. ב) שנוייס המנקיימים עם גר׳ כ״י קלזלנלטל וכ״י לגנעליקל הנלסנות בספר בסוף כל דף ודף ולכה הם: מנקיימים עם כ״י ב׳ (המספר המ׳ סופר הכפיס והב׳ ההגהים). ס״ו מ׳, ס, ס״ם ב׳, ג׳, ו׳, ע׳, ק״ע ב׳, ד׳, ע״מ מ׳, ס״ב ב׳, ו׳, ע״ד ו׳, ע״ם ס׳, ע״ו ג׳, מ׳, ע״ם מ׳, ב׳, ע״ע מ׳, ג׳, פ׳, ד׳, פ״ג ד׳, פ״ז מ׳, פ״מ מ׳, כ׳ ז׳, ל״מ ד׳, ל״ב ד׳, ה׳, ל״ד מ׳, ד׳, ל״ו ה׳, ל״ז ו׳, ל״ע ב׳, ד׳, ק״מ מ׳, ג׳, ז׳, ק״ב מ׳, ד׳, ה׳, ז׳, ק״ה מ׳, ב׳, ק״ו, ה׳, ק״י ג׳, ד׳, ה׳, ס׳, קי״ם ד׳, קי״מ מ׳, ב׳, קי״ב מ׳, ג׳, ד׳. כ״י ב׳: ע״ד ב׳, ע״ח ו׳, פ״ז ב׳, ג׳, פ״ע ג׳, כ׳ מ׳, ז׳, ל״מ ו׳, ל״ב ד׳, ל״ג ב׳, ד׳, ל״ד ב׳, ד׳, ל״ו ה׳, ל״ם ה׳, ל״ע ג׳, ה׳, ק׳ מ׳, ק״מ מ׳, ק״ב מ׳, ז׳, ק״ג ד׳, ה׳, ק״ד ד׳, ה׳, ו׳, ק״ה ג׳, ק״ז ד׳, ק״י ג׳, ד׳, ה׳, ק״מ מ׳ ג׳, ו׳. קי״ב ג׳, קי״ג ג׳.

			גר׳ ספרי
"		י״א	שבלמעני
"		י״ב	תאמין באמת
"		י״ז	השם
מ״ט	ח׳		שישובו עד י״ג
"		י״ד	הגולה
"		כ״ה	ממנו
נ׳	ד׳		יעף . . . קשים
נ״א	ב׳		וכן
נ״ב	ב׳		הוה
"	ה׳		גדולי, מבולע
"	ח׳		צופים שיש
"	י׳		כגבור
"		י״א	שמלת סורו סורו טמא לכל
"		י״ד	ובאדום
נ״ג	ח׳		והוא
"	"		כמו נגזר
"	ט׳		על במותימו
"		י׳	כמו
"	"		שיתודה ויודה
"	"		שיראה
נ״ד	י׳		תמוש
"		י״ב	ישימו בם
"		י״ד	והתי״ו מבולע, הגוים
"		ט״ו	שיפול
"		י״ז	שיאמינו, בתורה וישראל
"			יראום, דתיהם, או על
"	"		
נ״ה	א׳		כמו הוי, יין
"	"		כי שניהם הם
"	"		וכן יודו חכמי הרפואות
"	"		וחלב, בהם
"	ג׳		שיחיים, ששבו לדת
"	"		נאמנים הם
"	ד׳		לטעם
"	ו׳		תגאלו, פעם שנית
"	"		הטעם קודם חתום
נ״ו	ג׳		ובמזרה
			גר׳ כלי פז
			שב למעני
			האמין באחרית
			השם לעלות לירו׳ בנבואת חגי וזכרי׳
			ח׳
			שוב הגולה
			ממנו ומלקוח שלקח ממנו
			ח׳
			ח׳
			היתה
			גדולי ארץ, מובלע
			צופיך יש לך
			בעבור
			שמתוכה כל עיר ואמר על
			ח׳
			כי נגזר והוא
			נגזר כמו נגזרתי
			במותיך
			לדכאו כמו
			שתתודה ותודה
			שיאריך
			ימוש
			ישימו
			ח׳, ח׳
			שיפיל
			שיודו, בתורת ישראל
			ורואים, דרכיהם, ועל
			ח׳, גם יין
			שהוא
			ח׳
			ח׳, בו
			שני, שישובו לדעת
			הנאמנים בהם
			הטעם
			נגאלו, פעמים
			קודם היותם
			הנמצא בית יי

			גר׳ ספרי
נ״ו	ד׳		הוא לשם
"	ו׳		שרות
"	ח׳		כי אם עלו
"	"		וי״ו לנקבציו
"		י׳	לא ישמרו, בהם
"		י״א	במקרא על הכח
"	"		כמו ונפשו מאכל
נ״ו		י״א	יועיל
"		י״ב	משכר
נ״ז	ד׳		עמנו טוב
"		י״א	משתיק באמת
"	"		היות את
"		ט״ו	לכוכבים, כנשמה,
"	כ׳		והטעם . . . . נגרש תמיד
"	"		שהוא נגרש
נ״ח	ב׳		ובדעת, בדבור
"	נ׳		מתענים, והתשובה
"	ד׳		שיוכה, הקדמונים ז״ל, עפר
"	ז׳		המ״ם שורש
"		י״א	ישמיח, ישמח, וכזב
"		י״ב	תשובבם
"		י״ג	מלכת בשבת רגלך
"		י״ד	בני הגולה
נ״ט	ד׳		תבקע הצפעוני
"	ה׳		היה ראוי . . . . גדול
"		י״ד	צדקתו
"		י״ח	ביבשה
ס׳	א׳		כמו בואי
"	ו׳		מים
"	ט׳		לא יתנו, בא בקמץ גדול
"		י׳	לא בנו
"		י״ד	שם
ס״א	א׳		והם
"	ט׳		לא יורה . . . . שישראל
"		י׳	מצטרך
ס״ב	א׳		אשר בגלות
			גר׳ כלי פז
			הוא מורה בכבוד השם
			לדעת
			ח׳
			ולנקבציו
			שמרו, בהם לנבוח
			בתורה על הנפש
			ממנו נפשו לאכול בשר
			שיועיל
			ושכר
			ממנו
			אשתוק
			היות בודד ואת
			לגבורים, לנשמה
			ח׳
			שהוא
			ח׳, בדבר
			מצערים, זה הטעם
			שיכה, רז״ל, רבר
			ח׳
			יצמיח, יצמח, כי נכזב
			ח׳
			רגלך מלכת בשבת
			הגולה באחרונה
			יבקע
			ח׳
			צדק
			ירשם
			ח׳
			ח׳
			יתנו, ח׳
			יבנו
			שם הפועל
			והנה רוח
			הכתוב מדבר שישראל לא
			מצטרף
			אשר

			גר׳ ספרי
"	ד׳	פרשהו	
"	ו׳	כתוב משמרים לבוקר	
"	ח׳	לעתיד עד בארץ ס״ג י״ז	
ס״ג	י״ז	כטעם תסיר	
"	י״ח	לדבר, או לזמן מועט	
ס״ד	א׳	אחרים, כאש שהיא	
"	ד׳	חוטאים	
"	ו׳	נלחם	
ס״ה	ט׳	בגלות	
"	י״ג	עבדו השם ישארו	
"	ט״ז	מלעיגים בם	
"	י״ז	יהודה	
"	כ׳	שהוא בתולדת	
"	כ״ב	פועלים	
ס״ו	ב׳	עיני	
"	ג׳	קרבן, שם הנה מלעיל	
"	ד׳	שיבוא	
"	ה׳	חשובים מנודים בעיניהם	
"	ז׳	ביולדה... טורה, כטעם ילדה	
"	"	מארבע... כאילו	
"	י׳	האבלות, מיץ חלב	
"	י״ג	פועל	
"	ט״ו	מלך	
"	י״ט	עין	
"	י״ח	ואנכי כטעם	
"	כ״ב	יכלו, שמכם שלא ימחה	
"	"	והטעם כעת	
"	כ״ג	שנה בפרשת	
"	כ״ד	אם לא	
"	"	ספר ישעיהו . . . . מושבי	

			גר׳ כלי פז
			ויפרשנו
			ח׳
			ח׳
			ח׳
			לזמן ח׳
			ההרים, כאשר היא
			צדיקים
			ח׳
			מן הגלות
			יבואו עבדי השם יראו
			מלעיבים עליהם
			יונה
			שהוא ראוי בתולדת
			פעולים
			עיני שם
			קריבה, מלעיל הוא שם
			שיביא
			בעיניהם חשובים כנידה
			ח׳ ח׳
			ח׳
			באבלים, מיצה
			פועל עבר
			משל
			עין או פה
			מעשיהם ומחשבותיהם שנוסדו יחד על יי ועל משיחו וטעם
			יכלו, שמכם
			וכמוהו בעת
			שבת כפי׳
			אלי לא
			ח׳

המשך מלוח הטעיות דף X.

ס׳ כ״ד נטעו צ״ל נטעו,; ס׳ כ״ו איננו צ״ל כי איננו;
נ״ג ב׳ צ״לו יעל צ״ל צ״ל ויעל; סימן "ג" חסר דף צ״ה הער׳ ג׳ ודף צ״ו הער׳ ח׳.

אבן עזרא

על ישעיהו:

סודות מאד עמקו וגבהו יראום נבוני לב ויתמהו:
יתן אלהים עוז לאברהם הבא לפרש סוד[1]) ישעיהו:

השם אחד ודברו אחד רק המעלות[2]) משתנות כפי כח כל נביא כי אין[3]) מעלותם שוות יש מהם שנבואתם בחזיון לילה[4]) כמו אברהם וגד החוזה גם ישעיהו:

א

1 חזון, נ״ון חזון נוסף: [בן אמוץ], ויש[5]) בדברי יחיד[6]) כי כל נביא שנזכר שם אביו גם הוא נביא ויש מי שאומר שהוא[7]) מזרע המלוכה, כי אמוץ ואמציה אחים היו[8]), על כן לא יכלו רשעי ישראל להרע לו כאשר הרעו לירמיהו, והנה כתיב גוי נתתי למכים [כ׳ ו׳][9]), ועל דרך הפשט כי כל נביא שנזכר שם אביו הוא גדול ונודע סודו בדורו[10]), ויש מהם שהוא נביא ויש שאינו נביא, כמו נאם דוד בן ישי [שמו׳ ב׳ כ״ג מ׳] והנה דוד איש האלהים [ל״ס ב׳ ח׳ י״ל] וכאשר נאמר יהוא בן נמשי [מלכים מ׳ י״ט ט״ז] אין נמשי מלך, והנה מצאנו בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא [ל״ס ב׳ ל״ב ל״ב] והנה יתכן שיהיה הנביא שב אל ישעיהו או שיהיה דבק עם אמוץ, וכאשר מצאנו אל ישעיהו הנביא בן אמוץ [מלכים ב׳ י״ט ב׳] ידענו כי הוא הנביא, וכן הזכיר אבות צפניה [צפ׳ מ׳ מ׳] בעבור חזקיהו, וטעם אשר חזה [על יהודה] כי רובי נבואותיו על ערי יהודה שיתפשם מלך אשור, ועל ירושלם שנמלטה מידו, וכן מחצי הספר על גלות יהודה, כי לא הזכיר שאר השבטים[11]): ונבואתו היתה בימי עוזיהו, והקרוב אלי כי בשנת מותו

---

1) כ״ה בכ״י ל. ב. בדפוס הגל׳ ספר. 2) המלות. ב. ג. 3) = * ג. 4) בלילה בחזון. ג. 5) וי״ו ׳ויש׳ נוסף בלא צורך, אולי מסכון יש כאן, וכן בכמה מקומות. 6) תלמוד בבלי, מגלה ט״ו. 7) שלמה שהיה ל. 8) מגלה י׳. 9) המספר בלי שם הספר מוכיח על ספר ישעיהו. 10) ונודע בדורו. ג. = ב. 11) ועל יכולליס . . . השבטים. = ג.

* הסימן הזה הוא במקום "ליהא".

התחיל[1]) להתנבאות כאשר אפרש עוד: ועל דרך הפשט כי בימי חזקיהו מת, כי אילו נמשכו ימיו עד ימי מנשה היה זה כתוב[2]). ויש בדברי יחיד[3]) שהרגו מנשה, בעבור שאמר ראו עיני [ו' ה'], ואם הדבר קבלה הוא האמת: 2 שמעו [וגו' והאזיני], יש מלות נגזרות משמות והם פעלים, כמו והאזיני ארץ, והטעם הטי אוזן, והנה אין הפרש על דרך הפשט בין שמעו ובין האזינו[4]), והחל לקרוא לעדים שהעיד משה לישראל[5]), כי אבד תאבדון [דברים ל' כ"ו] והנה בא העת[6]): כי יי דבר, אחר שהשם הוא[7]) המדבר שמעו דברו, או כי יי דבר שתשמעו: בנים, נמשלו ישראל לבנים שאין כח להם, והאב גדלם ורוממם מעלתם על בני גילם: והם פשעו בי, שיצאו מתחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יד יהודה [שמות כ"ב ח'] על כל דבר פשע [מלכים ב' ח' כ"ב]: 3 ידע וגו', הזכיר השור והחמור כי הם הנמצאים תמיד עם בני אדם: אבוס, מקום אכילתו, והוא במקום מוכרת וסמוך שוה, וממנו וברבורים אבוסים [מלכים א' ח' ג'] ומשור אבוס [משלי ע"ו י"ז] פעול, והטעם שהוא עומד באבוס: ישראל לא ידע, והנה הבהמות טובות בדעה יותר[8]) ממנו: ועמי לא התבונן, הטעם כפול כדרך רוב נבואות[9]), ושירה האזינו גם משלי בלעם, והטעם, כי אני גדלתי' והם לא הכירוני: 4 הוי יש מפרשים[10]) ה"א תחת אל"ף, כמו אדורם [מלכים א' י"ב י"ח] הדורם [ד"ה ב' י' י"ח] איך [שמו' ב' ו' ט'] והיך [ד"ה א' א' י"ב], ולפי דעתי שהוא סימן קריאה, ועיקר המלה מגזרת היה[11]), בעבור שמצאנו הוי הוי ונוס [זכרי ב' י'] הוי ציון המלטי [שם י"ח], על כן אמר אחריו לנוכח על מה תכו: כבד עון, שם התואר והו' [12]) סמוך כמו ערל לב וערל בשר [יח' מ"ד ו']: זרע מרעים, בעבור היותם הם עם אבותיהם רעים, או הטעם כמו אביך האמורי ואמך חתית [שם ט"ז ג'] כאשר אפרש[13]): משחיתים נפשם או דרכם: עזבו את יי, הטעם[14]) עבודת השם: נאצו, הכעיסו נזורו אחור, מגזרת וינזרו מקדשי [ויקרא כ"ב ב'], על משקל ולא יכול [שמות ח' י"ד], ואם איננו במקום מוכרת, ורבי' אמרו שהוא מבניין נפעל כמו נכונו ללצים [משלי י"ט כ"ט], מגזרת זר: 5 על מה תכו, תי"ו תחת לרגליך [דברים ל"ג ג'] שורש כמו[15]) ושפו עצמותיו [איוב ל"ג כ"א], ובמקום הזה הוא לנוכח, והטעם, כל מה שתכו תוסיפו אתם עוד למרוד[16]), כי הראוי היה לעשות תשובה, כמו ובעת הצר לו ויוסף למעול [ד"ה ב' כ"ו כ"ב] סרה, תחסר מלה או דברה, מגזרת סורר [דברים כ"א י"ח], או יהיה שם כל ראש לחלי, פי' על מה תכו כי[17]) כל ראש מוכן לכל חולי, והזכיר

---

1) המל. ב. ג. 2) היה בזה הכם'. ב. 3) יצמות מ"ע. 4) האזיני. א. ג. 5) ביטבלא. ב. 6) והוא בא הנל הנל. א. 7) = ג. 8) = ג. 9) הנבואות. א. ג. 10) = ג. 11) עיין ספר למות לות אל"ף. 12) = ב. ג. 13) פי' לאב"ע על יחזקאל לא נמצא עדיין. 14) יי הטעם = ב. ג. 15) על משקל. ד. 16) למרות. א. ב. ג. עי = א. ג. 17) = ב. ג.

הראש והלב, כי שניהם הם השרים: דוי, תואר השם כמו גנב [משלי כ' י"ח] סלח [שם פ"ו ה'] : 6 מכף, מתום, מקום שיש בו תום, כמו בריאות, והוא משונה בדקדוק, כי היה ראוי להיות על משקל מעוז [כ"ה ד'], וכמוהו אין מתום בבשרי [שם ל"ח ד'], ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הוא כמו מתים בעבור שמצא מעיר מתים [שופ' כ' מ"ח], והטעם אין בהם מה שיש למתים, והוא מעט רחוק: ותחסר מלת רק, אין בו מתם רק פצע וחבור, וכמוהו אין טוב לאדם[1]) שיאכל ושתה [קהלת ב' כ"ד]: פצע, ריצוץ העצם: וחבורה, מכה שתתחבר אליה הלחה: טריה, שאיננה יבשה כמו לחי החמור טריה [שופ' ט"ו ט"ז] וכן בלשון ישמעאל: לא זורו, כמו ויזר את הגזה [שם ו' ל"ח], כי המכה לא תרפא עד שתוזר הליחה, גם חובשו כטעם עוצר וחתול, ומגזרתו לא אהיה חובש [ג' ז']: בשמן, שהיה ראוי לה: 7 ארצכם וגו', הנוכר למעלה, משל שנלקחה כל ארצם, ויש מהם שממה שאין שם אדם, ויש מהם שרופות אש, ויש שזרים אוכלים תבואתה: [אוכלים אותה], כטעם בעצבון תאכלנה [בראש' ג' י"ז], וטעם כמהפכת זרים, פי' ארצכם שממה, ויתכן היות זרים מגזרת זרם [ל"ב ב'], ויהיה המ"ם שורש ולא לשון רבים ויהיו שנים משקלים: 8 ונותרה, הטעם שערי יהודה הבצורות תהיינה נתפשות ולא תותר רק ציון: כסוכה בכרם, מקום השומר והטעם על השכינה: כמלונה, מקום ללון השומר בשדה קישואים: כעיר נצורה, חרבה כמו ובנצורים ילינו [ס"ה ד']: 9 לולי וגו', דברי הנביא בעבור ישראל[2]): כמעט, דבק עם שריד בעבור טעם המפסיק, כי עיקר גדול הו' לשמור דרך הטעמים: 10 שמעו וגו', זאת תשובת הנביא בעבור שאמרו הם כסדום היינו, אמר אילו הייתם כן, כן הדין, כי שריכם הם כשרי סדום, וזה טעם קציני סדום, והעם כעם עמורה: 11 למה וגו', הטעם למה[3]) אשאירכם עוד בארץ בעבור רוב[4]) עולותיכם, ומלת שבעתי כדרך בן אדם דבר הכתוב, והאמת, אם ארעב לא אומר לך [שם כ' י"ב]: אילים, הם גדולים: מריאים, מין ממיני השור, וגדול ממנו וחלבו אסור, והגאון אמר שהוא מלשון משנה [שבת כ"ד ג'] כמו בריאים: פרים וכבשים, הם קטנים: ועתודים, גדולים והם התיישים, העולים על הצאן [בראש' ל"ח י'] : 12 כי, לראות פני, כמו לפני, כי אין פני פעולים: רמוס, שם הפועל: 13 לא תוסיפו, ציווי כמו לא תוסיפו על הדבר [דברים ד' ב']: הביא, כמו להביא, כי מנחתכם היא שוא בעיני, והקטורת היא תועבה: חדש, מפורש בתורה [במדבר כ"ח י"ד] שהוא ראש חדש: קרא מקרא, שתקראו אותם מקראי קדש [ויקרא כ"ג ב'] והזכירם עם העולות והמנחה בעבור המוספים: לא אוכל און, תחסר מלת נשוא, כמו חמור לחם [שמו' א' ט"ז כ'],

---

1) ל"ל בחלם. 2) בעבור ישראל שם לומרים. ב. ב. ג. 3) נא. ג. 4) = ג.

וטעם ועצרה כמו מעוצר וממשפט לוקח [כ״ג ח׳], שלא תעשה כל מלאכה[1] הטע׳ לא אוכל לסבול און עם עצרה, כי מה תועלת יש לעצרה עם און: 14 חדשיכם, היו עלי לטורח, על כן אסירכם וישבתו: נלאיתי נשוא, דרך משל: 15 ובפרשכם, בא הרי״ש בחי״רק תח׳ פתח קטן: [אעלים עיני מכם] והטעם שאסתיר הרחמים מכם, וכן אינני שומע. והטע׳ שלא אושיעכם, בעבור כי ידיכם דמים מלאו. והטעם שפיכות דמים: 16 רחצו הזכו, הטעם רחצו ידיכם מהדם ששפכו: הזכו, מבנין התפעל ובולע התי״ו בדגשות הזי״ן, כמו ולקח למטה׳ [ויקרא י״ד ד׳]: 17 למדו היטב, שם הפועל והטעם להיטב: אשרו חמוץ, האל״ף תחת י״וד, והפך זה תתיימרו [מ״ו ו׳]: חמוץ, שם התואר, כמו קרוב, מגזרת מעול וחומץ [מהל׳ ע״ח ד׳], ורבי׳ פרשוהו, שיחמצו הדין, והטע׳ שלא ידינו מיד[2]), ויהיה טעם אשרו כמו אשרוני בנות [בראשית ל׳ י״ג]: שפטו יתום, דינו משפט יתום שאין לו עוזר, וכמוהו שפטני אלהי׳ וריבה ריבי [תהל׳ מ״ג א׳], וכן ריבו אלמנה: 18 לכו, [ונוכחה] יש אומר כי ונוכחה דברי השם, כמו ועם ישראל יתוכח [מיכה ו׳ ב׳] וחנכון בעיני שהוא דברי הנביא לישראל, כאומרו השם אמר לי שנקבל תוכחת, כי גם הנביא אמר ויסרני מלכת (מ׳ י״ח) כאשר אפרש[3]): כשנים, כמו שני התולעת [שמות כ״ה ד׳], והטעם הפך כי אם תכבסי בנתר [ירמ׳ ב׳ כ״ב], כי יסור העון ותשובו נקיים מכל חטא, וזה פי׳ רחצו: כשלג וכצמר, כפול בטעם: 19 אם, ושמעתם טוב הארץ תאכלו, שיאכלו הזרים שהזכיר למעלה: 20 ואם [וגו׳], הטעם אם תשמעו[4]) תאכלו, ואם מריתם תאכלו אכילת חרב, או יחסר אות ב״ת כמו הנמצ׳ בית יי׳ [מלכים ב׳ י״ח ט״ו], וזה האמת כי פי יי׳ דבר: 21 איכה, [וגו׳] הנה הוכיחם הנביא ולא שמעו: לזונה, תחת אישה אחר היותה כאשה נאמנה, י״וד מלאתי משפט נוסף כי״וד גנובתי יום [בראשית ל״ז ל״ט]: צדק ילין בה ועתה מרצחים, הטעם על זמן עומד כי אין לו סימן בלשון הקודש: מרצחים, פועל יוצא לשני פעולים, והטעם על הדיינים: 22 כספך, דרך משל על השופטים ועל השרים, על כן אחריו שריך סוררים, והטעם המובחרים שבהם הם סיגים, ה״א מהול שורש ואין לו ריע במקרא: 23 שריך, שלמונים, מגזרת שלם ישלם [שמות כ״ב ה׳]: והטעם שהיו מטי משפט, ואומר הדיין תן לי כך, ואני אשלם לך הגמול בהשפטך עם רעך: יתום, שלא יפחדו ממנו אינם עושים לו משפט: וריב אלמנה, שיש לה, לא ירצו לשומעה[5]), על כן לא יגיע אליהם: 24 לכן נאום, הוא שם כמו וינאמו נאום, והאומר נָם תחת נָאָם[6]) הוא נם, כי לא יעלם האל״ף, וטעם האדון בעבור השופטים שהם אדוני הארץ, וטעם יי׳ צבאות, שהוא באמת אדון והצבאות לעדים, ולמה נסמך

[1]) מלאכה וכן עבלה. ו. 7. [2]) עיין סנהדרין ל״ה. [3]) לקמן ו׳ ה׳. [4]) תאכלו מיאכלו אם תשמעו. 3. [5]) לשמעו. 3. ג. [6]) ל״ל נָאֻם

השם לצבאות מפורש בשמואל[1]): אביר ישראל, שהם במטה כנגר צבאות מעלה, כי גם הם יקראו צבאות השם ככתוב בתורה [שמות י״ב מ״א]: הוי, כמו אוי להם בעשותי כך: אנחם, אמצא נחמה כי הכעיסוני, על דרך לשון בן אדם: 25 ואשיבה ידי, מכתי, כמו הנה יד יי הויה [שמות ט׳ ג׳]: כבור, כאילו כבורית, והנכון שהוא כבור ידי [תה׳ י״ח כ״ה], וטעם סיגיך בעבור שאמר בתחילה כספך היה לסיגים, ויאמר רבי משה הכהן ג״ע כי השבעה מיני מתכו׳ לא ימצאו במקר׳ על לשון רבים, והנה שכח כל בדיליך: 26 ואשיבה שופטיך, הטעם שיגלו ישראל ושופטיהם, גם יסורו שופטי אחז ויעמיד חזקיהו שופטי צדק כי כן כתוב[2]): כבראשונה, כימי דוד ושלמה, והבי״ת נוסף: 27 ציון, בעבור המשפט תפדה מיד סנחריב: ושביה, יפדו הם שעשו תשובה[3]): 28 ושבר פושעים, היוצאים מתחת הרשות, והם חמורים מחטאים, והטעם על כל ערי יהודה הבצורות שנתפשו, ועוזבי יי, כפול כמשפט: 29 כי, מאלים, מגזרת אֵלָה[4]) [בראשית י״ח ו׳] וחוברה על סימן זכרי׳, כמו נשים, גם שלש סאים, והעד מהגנות: יש אומרים כי י״וד יבושו תחת תי״ו הנוכח, וכמוהו אמרו רבים, ולפי דעתי שהוא דבק עם יכלו, ואחרי כן שב לדבר עם הנוכח, וכמוהו רבים: ותחפרו, כמו תבושו: 30 כי [וגו׳], אחר שאמר שיבשו מהאילים שחמדו וגזלום, המשילם לאלה שנבלו עליה, ודיקדוק נובלת עליה שהי׳ כן מפאת[5]) עליה וכן ותאבדו דרך [תהל׳ ב׳ י״ב], וכמהו שנאמר בוידוי קשינו עורף, והנה התברר כי מאילים מגזרת כאלה, והנה אחרי כן וכגנה: 31 והיה החסון, תקיף והוא תואר השם[6]), כי השם הוא חוסן: לנעורת, הוא שינוער מהפשתים: לניצוץ, כמו שביבים, וכמוהו ונוצצים כעין נחשת קלל [יחז׳ א׳ ז׳], והטעם על הפסילים שיחזקום שלא ימוטו, הפועלים בעת צרתם, בעבור שלא הושיעום, ישרפום גם הם ישרפו[7]): וזה טעם ובערו שניהם, כמו מדוע לא יבער הסנה [שמות ג׳ ג׳]: ואין מכבה, ואין עוזר:

ב

1 הדבר, זאת נבואה אחרת, גם היא דבקה, כי ציון עתה תפדה מיד סנחריב, ועוד יבוא עת שתהיה לה מעלה גדולה: והנה אמר באחרית הימי׳, והם ימי המשיח שהם אחרית ימי עולם: 2 והיה וגו׳, והנה לא היו ימים אחרי ישעיהו שלא היו שם מלחמות והנה זה כתוב בספר בן גוריון

[1]) שמואל ב׳ ו׳ ב׳, לו הולא מעות קופל ול״ל בשמות (ג׳ י״ד) עיין יסוד מולל, שעב י״ב. [2]) לא מלא בכתוב. [3]) ל״ל הם שעשו תשובה יפדו. [4]) ל״ל אֵלָה. [5]) מפלת ה. [6]) שם המולל ב. [7]) שכשם גם הם ישרפו (?) ג.

ובספרי פרס ומדי (כ״מ ורומי), כי המלחמה לא שקטה בבית שני[1]) ועוד הכתוב העיד ולא ילמדו עוד: [נכון וגו׳] ידענו כי הר הבית לא יהיה נשא, רק פירושו, נכון יהיה הר הבית, שירוצו אליו מארבע הפאות כאלו הוא נשא מכל הגבעות: ונהרו, מגזרת נהר בעבור מרוצתו[2]): 4 ושפט, השופט והוא המשיח, כמו אשר ילדה אותה ללוי[3]) [במדבר כ״ו כ״ט]: לאתים, כמו את מחרשתו ואת אתו [שמו׳ מ׳ י״ג כ׳], ודגשות התי״ו לחסרון הנח הנעלם שהוא במלת אתו: למזמרות, שיזמרו בהם הכרמים: 5 בית וגו׳ אלה דברי הנביא מוכיח את ישראל, והטעם אחר שתדעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט, ועוד יבוא זמן ישועה גדולה לה, חייבין אנחנו שנאמין כולנו בדברי הנבואה שהן אמת כאור, והכנים הנביא עצמו עמהן דרך מוסר, כאשר דבר משׁ׳ וסלחת לעוונינו (שמות ל״ד ט) או[4]) בעבור שגדל עמהם ולמד מדרכי דברי[5]) פיהם כאשר אפרש: 6 כי [נטשתה], יש אומרים כי תי״ו נטשת לנכח השם, והטע׳ שיודה הנביא לשם כי באמת נטשם כי מלאו מקדם, ורבי משה הכהן אמר כי תי״ו הנכח לישראל, והטע׳ כי שכחת עמך ותורתו[6]): כי מלאו, יש אומרי׳ השתגעו[7] כמו קראו אחריך מלא [ע׳ י״ח], והנכון בעיני כי הם מלאים מחכמת בני קדם והם ארם, וכן כתב ארם מקדם ופלשתי׳ מאחור על כן אחרי כן ועוני׳ כפלשתי׳, ויהיה בית יעקב כדרך קריאה, כראשון[8]): ובילדי נכרים ישפיקו, מה שהולידו במחשבה, כי האמצעי בין שתי המחברות יקרא נולד, וישפיקו כמו אם ישפוק עפר שמרון [מלכים מ׳ כ׳ י׳], ואם הם שני׳ בנייני׳, והטע׳ כי די להם בחכמות החיצונות ולא יבקשו הנבואה שהיא האור: 7 ותמלא כסף, קודם זהב בעבור רובו, ה״א קצה נוסף כה״א לילה, על כן המלה מלעיל, והנה הזכיר למעלה שהוא חכם, ובפסוק הזה שהוא עשיר וגבור[9]), כאשר יזכירם ירמיהו [ירמיה ט׳ כ״ג]: 8 ותמלא, אלילים, מגזרת אַל שאין בהן ממש: למעשה ידיו, של צורף, ישתחוו כולם, וכן אצבעותיו: 9 וישח, מבניין נפעל כמו וימס לבב העם [יהושע ז׳ ה׳], והטעם בעבור זה באו לידי שפלות: ואל תשא להם, יש אומרי׳ שהתי״ו לנוכח השם וטעמו סליחה, והקרוב אלי שאין נפש לאחד מהם שתשא ראש או נפש להם, בעבור שהו׳ דבק בטעם כטעם[10]) וישפל, או תחסר מלת ארץ, כמו ולא נשא אותם האר׳ (בראש׳ י״ג ו׳), והמדקדק שאמר שמלת אל לא תמצא כי אם על ציווי

---

1) העולם. ג. 2) מן המיומה כי לא פי׳ כלא״ע דבר בכל פסוק ג׳, וכלמה לי שים כלא מסקרן לא יוכל להמכוה מפני טעמת בעלי בלוגמתמו עיין בפי׳ למיכה ל׳ ג׳: 3) המופט... נלוי = ב. 4) כי ג. 5) ולמד מדבכי. ג. 6) ומוכמך. מ. ג. 7) המגעמו. ג.
8) כ״ל כי הדבכים בלא כפלכן, וכל״ל: וכבי מפה הכהן אמל כי מי״ו המוכה ליפלאל והטעם כי מכמה עמך ומוכמו, ויהיה בים יעקוב כדכך קכילה כבלמין: כי מלאו וגו׳. 9) = ג. 10) בעבור מהוא כטעם ויפפל. ב. בעבור מהוא דבק בטעם ויפפל. ג.

איננו נכון, והעד ודרך נתיבה אל מות [משלי י״ב כ״ח]: 10 בא, שם הפועל, כמו כי בא יבוא [חבקוק ב׳ ג׳], או צווני שיאמר כן כל איש לרעהו, וכן הטמן, מבנין נפעל: 11 עיני, יש עין לשון זכר, והנה הטעם כל אחד מעיני, כמו בגות צעדה עלי שור [בראש׳ מ״ט כ״ב]: ושח רום אנשים, להפך כמו יגיה חשכי [איוב י״ח כ״ט]: 12 כי, ושפל, כמו וישפל, כי הוי״ו השיבו לעתיד כמו ובא השמש וטהר [ויקרא כ״ב כ״ב]: 13 ועל, יתכן היות הארזים גם ההרי׳ וכולם כמשמעו[1]), או הטעם דרך משל לבחורים והגדולי׳ והעשירים והגבורים והמלכים, 14 ועל ההרים, לפי דעתי מגזרת הרה כאשר אפרש בספר תהלות [תה׳ קמח ט׳]: ועל כל מגדל, בארמון המלך: ועל [כל אניות], אם הטעם על דרך משל יהיו הסוחרי׳, ואלה האניות הן לישראל ההולכות אל תרשיש: שכיות, כמו אבן[2]) משכית [ויקרא כ״ו מ׳]: 17 ושח, פעם אחרת, כי בעבור כל אלה הנזכרי׳ יגבה לב בעליהן, ובאבדם ישחו: 18 והאלילים, יחלוף, יכרות וכן כל בני חלוף [משלי ל״א ה׳], שיש עליהם מיתה, וקרוב ממנו חלף והלך לו [איר הש׳ ב׳ י״מ]: כליל, מלה נופלת על יחיד זכר ונקבה ועל רבים, והטעם הכל, כמו כליל תכלת [ויקרא ו׳ ט״ז] כליל תהיה [שמות פ״ח ל״מ]. וי״וד יחלוף שב אל השם הנכבד: 20 ביום, אשר עשו לו[3]), העושים, כמו ויאמר ליוסף [בראש׳ מ״ח מ׳], את אשר כבר עשוהו [קהלת ב׳ י״ב]: לחפר פרות, לפי דעתי שהאחת (נ״א שם אחת) חפרפרת, והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף, ומביא[4]) עצמו ביום במקום סתר, ויש אומרי׳ שהוא עוף שיאכל הפירו׳ בלילות, והם שתי מלות: 21 לבוא בנקרת, מקום מנוקר: ובסעיפי, כדמות בדים יוצאים מהסלע ויסתרו שם: לערוץ, פועל[5]) יוצא, ויתכן היות אל תערוץ [יהושע מ׳ ט׳] גם כן, ויחסר מלת לבך, ונקר׳ ערוץ [כ״ט כ׳] שם התואר יוצא כמו האמים [בראש׳ י״ד ה׳]: 22 חדלו וגו׳, אחר שהשם גזר עליכם, וזהו מפני פחד יי׳, אין כח באדם לבטל גזירתיו, על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה:

ג

1 כי וגו׳, יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם, או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם, והוא הנכון בעיני: משען ומשענה, דרך צחות, והטעם כל משען, ופי׳ כל משען לחם[6]) ומים:

---

1) כמשמעם ג. 2) הן ליפלאל... אבן = ב. 3) אלו ב. 4) ויחבאל ב. ג.
5) לעכון. לגלא מגז׳ עכיך, וי״א להפמיד, והנה יהיה פועל ד. 6) מעמן ומעמנה. ג. = ב.

2 גבור, שיש לו כח: ואיש מלחמה, שהוא רגיל: שופט, שישאלנו[1]
שיורנו בדרך הישרה בדת, וכן הנביא גם הקוסם בחכמת המזלות: זקן,
שנסה דברי העולם: 3 שר, וחכם חרשים, הוא האומן: ונבון לחש
אפילו המבין ללחוש הנחשים, ויש אומרים מגזרת מתלחשים [שמו׳ כ׳ י״ב]
י״ט]: 4 ונתתי וגו׳, תי״ו תעלולים נוסף, מגזרת עולל (ס״ו ל׳), והנה הוא
שם התואר, גם אני אבחר בתעלוליה׳ [ירמי׳ ו׳ י״א] שם: 5 ונגש, בנין
נפעל, כמו נצב לריב [ג׳ י״ב], ויש אומרים כי הנ״ון שורש מהבנין הכבד
הדגוש: ירהבו, כמו ישלטו וינצחו, כמו המחצבת רהב [כ״א ט׳]: 6 כי
בית אביו, משפחתו: שמלה לכה, אף על כי שהוא בה״א הוא כמו חבירו
והטעם לא נבקש ממך שתתן לנו שמלה: והמכשלה הטעם על ירושלם
וכן כתוב כי כשלה (ה׳ ח׳) כדרך בן אדם שירבר כן בעת הכעס: 7 ישא
ישבע, כמו לא תשא את שם יי׳ [שמות כ׳ ז׳]: חובש, כמו חובש מכה
והטעם עוצר וכת׳ יורש עצר [שופטים י״ח י״ז]: ואין שמלה, אפילו לנפשיו
8 לשונם ומעלליהם, כל דיבורם וכל מעשיהם לפאת השם: למרות
פתחות הלמ״ד בעבו׳ ה״א הבנין החסר, וכמוהו לנחותם הדרך [שמות י״ג כ״א]
וטעם עיני בפרהסיא: 9 הכרת, יש אומרים מגזר׳ כרת, והישר מגזרת הכירה
[ברא׳ מ״ב ח׳]: והדגש לחסרון הנ״ון, והנה גרא׳ במלת ינכר שונא [משלי כ״ו כ״ז]
והטעם מי שיכיר בפנים לדעת תולדת הגוף, הם יענו ויודו[2] דרך האמת
אין צריך לעדי׳ על כן: וחטאתם כסדום הגידו, וטעם[3] לא כחדו,
המכחד עוד יש לו מעט בושה: 10 אמרו, יש אומרים שבחו כמו את
האמרת [דברים כ״ו י״ז], והישר בעיני שהוא מלשון אמירה בלב ובפה
יאכלו כל הצדיקים והוא דרך קצרה והטעם שלא תחשוב כי צדיק אח
לבדו יאכל פרי מעלליו, וטעם זה הפסוק דבוק עם אוי לנפשם: 11 או
וגו׳, יש אומרים כי רע הוא תואר גוי, והנכון שהוא תואר רשע: 12 עמ
[נגשיו מעולל], כל אחד מנוגשיו הוא עולל, והמ״ם נוסף, והוא תואר הש
ואיננו פועל[4], אל״ף מאשריך תחת י״וד, כי אותיות יה״וא מתחלפין,
אשרו חמוץ [מ׳ י״ז] והטעם הראויים שיישרוך המה יתעוך: בלעו, שהו
עד לא יודע הדרך: 13 נצב, על כן נצב השם לריב, ואיננו שם כי
שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף, וכמוהו לדין, והטעם על גזירותיו: עמ
מעמו רבים כמו עמים הר יקראו [דברים ל״ג י״ט]: 14 יי׳, טעם ואתם, א
תשפטו עמי ואתם בערתם הכרם כמו רעיתם כמו ובער בשדה אחר [שמ
כ״ב ד׳], והכרם הם ישראל: 15 מלכם, דגשות הלמ״ד בעבור חסרון ה
מה, והם שתי מלות כמו מזה בידך [שם ד׳ ב׳]: תטחנו, כמו תשחקו, ו
משל על הקלון והבזיון: 16 ויאמר, ומשקרות, המסתכלות הרבה, ובנ
רז״ל סקרנית: וטפוף, יש אומרים[5] מלשון דבור, כמו והטף אל דו

1) שם מליצו. ג. 2) ויזוכו (?) ג. 3) נ״ל ועונש ומעלתם כסדום הגידו לא כח
4) פעול. ג. 5) יש מומריס. = ג.

[יחזק׳ כ״ל כ׳] ואיננו נכון בדקדוק, ואחרים אמרו כי הוא מגזרת תרגום
בארמית[1]) אשר הציף[2]) [דברים י״ל ד׳], כאדם שיצוף על פני המי׳, ויש
אומ׳ כי הוא מגזרת טף [אסתר ג׳ י״ג] והוא הישר בעיני, והטעם הולכות
מהלך טף: תעכסנה תשימנה עכסים ברגליהם כמשפט הגברים הרוכבים,
ויש אומרי׳ כי העכסי׳ משמיעות קול: 17 ושפח, כמו מספחת היא [ויקרא
י״ג ו׳], ואם הוא בשי״ן והנה כן בשורי מהם [סוטה ט׳ י״ב]: פתהן, יש
אומ׳ חסר אל״ף פאתהן, והטעם פאת ראשיהן, והנכון בעיני שהוא מגזרת
והפותו׳ [מלכי׳ ל׳ ז׳ כ׳], רמז לאחוריהן, והנה הזכיר למעלה ומטה: יערה, יגלה:
18 ביום, העכסים, הם ברגלים: השביסים, אין לו אח, ויש אומ׳ כי הם
בשוקי׳: והשהרונים, כדמות ירח בחגורה, מגזר׳ ארמית ועל דעת רבים כן
אגן הסהר [שיר השי׳ ז׳ ג׳]: 19 הנטיפות, אין רע לו, יש אומרים בשער:
והשרות, באזנים, והוא תרגם ארמית לדעת אחרים: והרעלות, מלה לבדה,
בלחיים: 20 הפארי׳, מגזרת תפארת, בידי׳: והצעדות, באזרוע, והעד
מאצעדת שאול [שמו׳ ב׳ ל׳ י׳], כי האל״ף נוסף כאל״ף אזרוע [ירמי׳ ל״ב כ״ל],
והקשורים, ידועים, בגרון: ובתי הנפש, על החזה, שהוא בית הנפש כי
בו הוא הלב[3]): והלחשים, כתבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחישה:
21 הטבעות, באצבעות: וגזמי האף, פירשתיו: 22 והמחלצות, אלה בגדים[4]),
כמו וקח לך את חליצתו [שמו׳ ב׳ ב׳ כ״ל]: והמעטפות, יש אומרים הלבוש[5])
תתעטף בו האשה, ויש אומ׳ מחלצות חלוק ומעטפות מכנסי׳: והמטפחו׳,
כמו הבי המטפחת אשר עליך [רות ג׳ ט״ו]: והחריטים, יש אומ׳ כדמות
טלת[6]) קרוב מלשון ישמעאל, או הוא מגזרת בחרט אנוש [מ׳ ל׳], כאשר
אפרש עוד: 23 והגליונים, כמו גליון גדול [שם]: והסדיני׳, כמו סדין עשתה
[משלי ל״ל כ״ד]: והצניפות, בראש: והרדידים[7]) טלת בלשון ישמעאל, והכלל
כי כל אלה הם מלבושים וישתנו כמנהג המקומות: 24 והיה, בושם, יעמיד
הבשר ויחזקנו, והנה מק קרוב מהפך, והוא מפעלי הכפל, ומגזרתו תמקנה
בחוריהן [זכר׳ י״ד י״ב]: נקפה, שם, והנו״ן שורש, והוא קרוב מגזרת ונקף
סבכי היער [י׳ ל״ד] וטעמו כעין כריתות: מעשה מקשה, גלוח שער בשוה,
כמו ולא עשה רגליו [שמו׳ מ׳ י״ט כ״ה]: פתיגיל, חלוק דק מרוקם יושם על
כל המלבושים: כי תחת יופי, אמר הגאון כי ההפך שהוא תחת יותר יפה
להם, ואחרים אמרו שמלת כי מגזרת כויה [שמות כ״ל כ״ד], וכמוהו אף ברי
[אוב ל״ז י״ל] שהוא מגזרת רווי, ואיננו נכון בדקדוק, כי וי״ו כויה שורש,
ולפי דעתי שהוא כך, כי תחת יופי המק והנקפה: 25 מתיך, הטעם
תתאלמנה הנשי׳ בעבור מות אנשיהם בחרב, ומלת מתיך מושכת עצמה
ואחרת עמה, כמו והנבואה עודד הנביא [ד״ה ב׳ ט״ו ח׳], וכן הוא ומתי

1) = ג. 2) הליף דלעיף. ג. 3) כי היא בלב. ג. 4) נ״ל שיש להגיה על הנגדיס. 5) מלבוס. ג. 6) כיסיס. ג. 7) יש לו׳.... והכלדיים = ג.

גבורתך: 26 ואנו, כמו לא אכלתי באני [דברים כ״ו י״ד], והוא מהשנ
הגראים ובאה המלה כמו וסרו הצפרדעים [שמות ח׳ ז׳], מלרע: פתחיה, שב
אל ציון הנזכרת בראש הפרשה, והטעם חסרון הזכרים: ונקתה, כמו נקיון
שנים[1]: לארץ תשב: שב אל ציון:

ד

1 והחזיקו שבע, הטע׳ רוב בעבור ימי השבוע, כל זה בעבור שימות
הזכרים במלחמ׳: ביום, צמח יי׳, יש אומרים על חזקיהו, והנכון בעיני שה
צדיקי ירושלם שימלטו: לצבי, כמו צבי היא לכל הארצות [יחזק׳ כ׳ ו׳], כמ
הדר, ויש אומרים שהוא מגזרת ארמית למאן די יצבי יתננה [דני׳ ד
י״ד], ור׳ משה הכהן פירש צמח כמשמעו, שהשם יתן ברכה בצמח ובפרי
3 והיה, כל הכתוב לחיים בירושלם, אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק אש
נדברו (מלאכי ג׳ ט״ז): 4 אם, כטע׳ כי, או טעמו קדוש יאמר לגותר אם
רחץ השם כך מציון: ידיה, כמו ידיחו את העולה [יחזק׳ מ׳ ל״ח] כמו ירחצו
ברוח בער, מגזרת ובערת הרע [דברים כ״א כ״א]:

ה

1 אשירה נא, כל נא כמו עתה: לידידי, בעבור ידידי כמו אמרי לי
[ברא׳ כ׳ י״ג] בעבורי: לכרמו, בעבור כרמו: ידידי, עקרו משולש, ודומ
מהשניים: בקרן בן שמן, מקום נכבד היה בכרמי ירושלם, ויש אומרים
בקרן שהוא במקום[2] גבוה, בן שמן מגזרת והיה דשן ושמן [בי׳ כ״ג], וכמו
לשד השמן [במדבר י״א ח׳], ואיננו רחוק: 2 ויעזקהו, יש אומרים חיתמ
מגזרת תרגום טבעת [בי׳ כ״א] עזקתא, ואין לו טעם, והנכון שאין למלה
הזאת אח, רק תמצא בלשון קדר, וטעמו כמו גדר ומשוכה: ויסקלהו, מהבני
הכבד, וטעמו הסיר האבנים, ואם היה מהבנין הקל, אז יהיה לחבר האבנ
וכן ושרשך מארץ חיים [הס׳ כ״ב ז׳]: ויטעהו שורק, מטעם[3] שורק, כי ש
הפועל הוא בכח כל פועל עבר או עתיד: ויבן מגדל בתוכו, מקום לשבו
השומר: וגם יקב חצב בו, להוציא התירוש בכרם: באושים, כמו חוחים
כמו ותחת שעורה באשה [איוב ל״א מ׳][4]), וטעם ויעזקהו שהיתה ארץ ישראל
בנויה בבתים נחמדי׳ וחומות, ויסקלהו שגרש הכנענים, והמגדל הוא בית הש

---

[1]) נקיון שנים = ג׳. [2]) מקום. ג׳. [3]) לטעם. ג׳. — נ״ל מטע. וכ״ה בשלמה ל
ובדפוס. [4]) בכלם . . . . בלשה = ג׳.

שהיה בהר המוריה והיקב משל למזבח העולה, ענבים כמו צדיקים: 3 ועתה
יושב ירושלם ואיש יהודה, כל איש שהוא מיהוד׳ שהם סביבות ירוש׳:
4 מה וגו׳ מה נשאר מטוב לעשות לכרם שלא עשיתיו: מדוע, שתי מלות
כמו מזה בידך [שמות ד׳ ב׳] וכן מלכם תדכאו עמי [בי׳ ט״ו]: 5 ועתה,
משוכתו, כמו לשכים בעיניכם [במדבר ל״ג כ״ה]: לבער, לרעות כמו ובער
בשדה אחר [שמות כ״ב ד׳], וטעם פרוץ גדרו שתפולנה החומות: ואישתהו
בתה, כמו שממה וכמוהו בנחלי הבתות [ז׳ י״ט]: לא יזמר, מגזרת זמורה,
לתקנה לכרות ממנה הזמורה: יעדר, תקון כמו חפירה, וכמוהו אשר במעדר
יעדרון [ז׳ כ״ה]: שמיר ושית, מיני קוצים, והטעם שיגברו הרשעים, וטעם
על העבים על הנביאי׳ וכן כתיב גם נביאיה לא מצאו חזון [איכה ב׳ ט׳]:
7 כי, הנה פירש הנמשל בכרם: מספה, מגזרת שאת המספחת היא
[ויקרא י״ב ו׳]: 8 הוי מגיעי, הוי כטעם קריאה, או כמו אוי, והטעם מסיגי
גבול הבתים והשדות: עד אפס מקום, עד שאין מקום והטעם שלקחו הכל:
והושבתם, מבנין שלא נקרא שם פועלו, מהפועלים בעלי הי״וד וכן והורד
המשכן [במדבר י׳ י״ז]: 9 באזני, הטעם באזני אני[1]) יי׳ צבאות זה החמס
שעשית׳, וכמוהו יי׳ במראה אליו אתודע [במדבר י״ב ז׳], או הוא דברי הנביא,
ותחסר מלת אמר או קול: 10 כי עשרת, סך חשבון והטעם רבים, וטעם
צמדי כרם בעבור שהסיגו הגבול והנה רובי הכרמים נצמדים: בת אחת, מדה
אחת והחומר הוא עשרת כורים[2]) והבת והאיפה שוות: 11 הוי משכימי,
סמוך אף על פי שאחריו ב״ת, וכמוהו השכוני באהלים [הושע׳ ח׳ י״א] וכן
מאחרי בנשף תחילת הלילה, וכן בנשף בערב יום [משלי ז׳ ט׳], כוכבי נשפו
[איוב ג׳ מ׳], כי נשף יש שהוא סמוך אל הבקר: ומלת ידליקם יוצאה
לשנים פעולים, מגזרת כי דלקת אחרי [בראשית ל״א ל״ו] ויש אומרים מתרגו
יבעירם[3]) בארמית: 12 והיה כנור, ידוע: נבל, שיש בו עשרה נקבים, גם
חליל מגזרה חלול: ואת פועל יי׳ לא יביטו, על דרך רבים שהמתעסק
בשכרות לא ידע דרכי השם, וכן כל שוגה בו לא יחכם [משלי כ׳ כ״ג], ולפי
דעתי כי במקום הזה לא ידבר כי אם על הרעות שהביא השם על ישראל,
כי גלו עשרת[4]) השבטים: 13 לכן, וכבודו, הטעם ועם כבודו, כמשפט
מלות מושכות אחרות, וכן צחה צמא מתי צחה, וטעם צחה קרוב מצמא,
וכן והשביע בצחצחות [כ״ח י״א], וגזרתו האור הזך והצח[5]): 14 לכן:
נפשה, הוא הרוח היוצא מהפה, וכמוהו נפשו גחלים תלהט [איוב מ״א י״ב]

---

[1]) כ״ל כי טעות סופר יש כאן, וכן להלן ס׳ כ״ב י״ד, וכ״ל הטעם בחזני אחזי ה׳, עיין בפיכוטו במדבר י״ב ו׳: בכ״י ב מחקה מלת אני: בכ״י ה מחקה מלות „הטעם בחזני אני ה׳ ״
[2]) ביחז׳ מ״ה י״ד כתוב בפיכוס כי הכור והחומר שויס אך יש להגיה כאן „למדי כרס״ במקום „מויס״ בכ״י ל. ג. ה. כתוב „בתיס״ מחת „כויס״ גם זה איננו נכון: [3]) נ״ל יבעיכם מתרגום.
[4]) =ל. ג. נ. [5]) אולי נ״ל ומגז׳ כמס לא עלי אור (י״מ ד׳), המאיר הזך והלמ, עיין בפיכוטו שם:

ופערה כמו פתחה, וכמוהו ופיהם פערו למלקוש [סס כ״ט כ״ג]: לבלי חק, הפך המנהג: ועלז, וכל עלז שיש בה, או יהיה עלז לאחרים במפלתה. ויאמר רבי יונה ז״ל כי הוא כדרך השחוק שאירע לקצת המתים בעת המות: 15 וישפל, כל אדם משאר הגוים אשר הם סביבות יהודה: 16 ויגבה, אז תראה גבהות השם בעבור המשפט שיעשה בישראל, ותגלה קדושתו בעבור הצדק שיעשה: 17 ורעו וגו׳, אז תהיה ארץ יהודה שממה, וירעו בה הכבשים כאילו נהוגים היו להיות שם: [כדברם], מגזרת ארמית וכמוהו דוברו׳ בים [מלכים ג׳ ה׳ כ״ג]: מחים, הם הכבשים השמני׳ שיש בהם מוח וכמוהו ממוחים [כ״ה ו׳], וחרבות מגזרת חרבן, והנה הוא סמוך ותחסר מלת הארץ, כמו ושכור׳ [כ״ד כ״ח] יגון ולא מיין משא חמור לחם [עמו׳ ג׳ י״ו כ׳], וטעם גרי׳ יאכלו אנשים נכרים שידורו שם, והנה מחים תאר השם, והם פעולים והגרים פועלים: 18 הוי מושכי העון, הטעם שיחזקו העון וכעבות העגלה חטאה, הם מושכים חטאה, והוא שם כמו חטאת[1], כמו נושא עון ופשע וחטאה [שמות ל״ד ז׳], כי גם יהיה תאר השם: 19 האומרים וגו׳, יתכן היות ימהר פועל יוצא[2] כמו מהרו את המן [אסתר ה׳ ה׳], ויתכן להיות יחישה לבדו יוצא, ובאו שניהם עתידים בלא דבק[3], וכמוהו אל תרבו תדברו [שמו׳ ג׳ כ׳ ג׳], והטעם מי יתן ותבואנה אלה העתידו׳ ונראה אם הם אמת: 20 הוי, הטעם בעבור שהם מתאוי׳ שתבאנה הרעות והנה הם כמי שאין לו דעת: 21 הוי, הטעם שלא יכירו בין טוב לרע והם חכמים בעיניהם: 22 הוי גבורי׳, הטעם נבערה חכמת׳ בעבור היין: למסוך כמו לנסוך, והן שני שרשים וכמוהו מסכה יינה [משלי ט׳ ב׳]: 23 מצדיקי, והיין יעור לבם גם השוחד יעור לבם: עקב, בעבור, כטעם שכר באחרונה[4]), מגזרת ואת עקבו מים [יהושע ח׳ י״ב]: וצדקת, כל אחד מהצדיקים יסירו ממנה[5]) כמו בנות צעדה עלי שור [בראש׳ מ״ט כ״ב]: 24 לכן, קש, פעול ולשון אש פועל, והשש כמו קש וכמוהו תהרו חשש [ל״ג י״ח], ויחסר אות ב״ת עם להבה, כמו כי ששת ימים [שמות כ׳ י״ח] הנמצא בית י״ [מלכים ב׳ י״ח ט״ו], כי ירפה שב אל חשש, והוא פועל ועומד: כמק, שימק השרש והנה לא יעמד: כאבק, סמוך, ויחסר ארץ או הדומה לו, והנה הטעם האבות והבנים: 25 על כן, על שעזב תורתו: וירגזו ההרים, מכובד המכה: כסוחה, מושלכת, והכ״ף שורש וכמוהו שרופה באש כסוחה [מלכי׳ פ׳ י״ז], והם שנים משקלים: 26 ונשא, כאילו ישא נס לכל גוי עד שיבא להלחם עם ישראל, וכן ושרק לו: קל יבוא, בזמן קל יבא, או הוא תואר הבא, והוא הנכון: 27 אין וגו׳, ינום, קל מישן, והטעם לא ינום אף כי שישן ולא נתק מבנין נפעל: 28 אשר, כצר, כמו חרבות צורים [יהושע ה׳ ג׳], כי משקלי

1) = ג׳. ג׳. 2) כועל יולא בלמד. ג׳. 3) בלא דבק וי״ו. ל׳. ג׳. 4) כ״ל כטעם שכר שבא בלמכונה. 5) כ״ל ממנו, כ״ה בכ״י ל׳. ג׳.

השמות משתנים: וגלגליו, כמו אופן מרכבותיו [שמות י״ד כ״ה], והם ידועים, וטעם כסופה שיבא מהרה, והפירוש כמוץ סופה[1]): 29 שאגה, וינהום, מלה זרה בעבור שאות הגרון ירחב[2]), ויבוא העתיד על משקל יפעל, שהיה ע״ין הפועל אחד מהגרון[3]), רק אם היה לו לומר כן[4]) לא יתכן להיותו כלל על משקל יפעול: ויפליט, יראה שיפליט לראות אם יש מציל: 30 וינהום עליו, על ישראל: כנהמת ים, כי אז יחשך אור העולם וכתוב חשכת מים [תהלים י״ח י״ב], וטעם ונבט לארץ כי בארץ יהיו ולא בים[5]), ויבוא החשך דרך משל על מצוקות הלב, יש אומרים כי ונבט מבנין נפעל והקרוב אלי שהוא מבנין הכבד הדגוש, והוא שב אל ישראל כאשר אמרתי במלת עליו[6]): צר ואור, יש אומרים השמש והירח ואחרים אמרו הירח והשמש, כי הירח צר כנגד השמש, ור׳ אדוני׳ אומר שיחסר אות ה״א כאילו אמר צהר, כי אותיות יה״וא פעם הם יתרים גם ימצאו חסרים, והנה טעה כי ה״א איננה מאותיות המשך ולא יעלם [צ״ל תעלם] רק באחרונה שהיא תמורת אל״ף במבטא, והנכון בעיני להיות כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק מצאוני [תהלי׳ קי״ט קמ״ג], או יהיה תואר השם, והטעם כי תחשך ארץ ישראל מפאת הצר, גם מפאת[7]) האור שיחשך בעת הריסותיה כי יעלה איד וכסה אור השמש: בעריפיה, כמו יערף מזבחתם [הושע י״ ג׳] וקרוב מגזרת וערפתו [שמות י״ג י״ב]:

ו

1 בשנת מות, הקדמונים אמרו שמלת מות צרע׳, כי בעת שנכנס אל ההיכל להקטיר היה הרעש, גם הוא נכון, ויתכן להיות כמשמעו, כי בשנה שהתנבא מת עזיהו, ואין טענה בימי עזיהו [ל׳ ל׳], אחר שהיה חדשים, ואת היא תחלת נבואת ישעיהו: רם ונשא, תאר הכסא לא כאשר אמרו רבים, והטעם שהוא למעלה מהחיות כאשר אפרש בספר יחזקאל: ושוליו, הם שולי הכסא, כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם: שרפים, קראם שרפים בעבור ששרפו פיו, וטעם עומדים ממעל לו כמו עומדים עליו מימינו ומשמאלו [מלכים ל׳ כ״ב י״ט], ודברה תורה כלשון בני אדם להבין בני אדם, כי כן דרך המלכים הגדולים, וטעם אלה הכנפים אפרש במראות יחזקאל, וכיסוי הפנים כמו ויסתר משה פניו [שמות ג׳ ו׳], וכן רגליו בעבור הכבוד: ובשתים יעופף, למלאות שליחות השם: 3 וקרא, הנה לא הזכיר כמה

1) חה פיכוס כמוץ. ל׳. ג׳. 2) נדמה. ג׳. 3) מלומיות הגרון. ג׳. 4) כך לס יהיה הלמד כן. ג׳. — כך לס היה כן. ג׳. 5) ונבט לתכן. בתכן ולא ביס. ג׳. 6) במלה וינהום עליו שפיכתי על ישלאל. ג׳ 7) = ג׳.

מספרם יש אומרים שנים והנכון רבים: קדוש[1]), שלש פעמים שכן יאמרו תמיד וכמוהו היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳ [ירמ׳ ז׳ ד׳] ארץ ארץ ארץ [סס כ״ב כ״ט], קדוש תאר השם והקדושה בעצם ולא תשתנה כנגד המקומות, והשם הראה לו זאת הנבואה בעבור שיתקדש מטומאת השפה, כי השם קדוש וכן משרתיו ושלוחיו, וטעם צבאות הם המלאכים שהן במעלה, אף על פי שהוא קדוש קדוש[2]) כבודו מלא הארץ שהיא למטה, והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה כמו [מסלי כ״ד ל׳] ליי׳ הארץ ומלואה, לא אמר כלום, והעד וימלא כבוד יי׳ את כל הארץ: 4 וינועו אמות הספים, כאילו סרו הסיפים ממקומם: אמות, ידועות, ויש אומרים כי אין למלה הזאת אחות: מקול[3]), ההמון הקורא: והנה אמר וינועו פועל עבר והנה ימלא עשן[4]) בעבור שאין בלשון הקודש סימן על זמן עומד, והנה משפט העברים לערב דבריהם: 5 ואומר, נדמיתי, נכְרַתי מהיותי עם חברת הקדושים, כמו ודמיתי אמך [הושע ד׳ ה׳], ויש אומרים מלשון דמי [מסלי ס״ב ו׳], גם הוא נכון: טעם איש טמא שפתים לפי דעתי שהנביא גדל עם ישראל שהיו טמאים במעשה ובדיבור, והנה למד מדיבורם, והעד ויסרני מלכת בדרך העם הזה [מ׳ י״ח] על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, וטעם כי את המלך יי׳ צבאות ראו עיני שהוא קדוש ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים, ואף על פי שאמר ראו עיני[5]) במראות נבואה ראה כן: 6 ויעף, כאשר הוא [העי״ן][6]) קמוץ ויקרא בחטף הוא מגזרת עוף, וכאשר פתוח[7]) הוא מגזרת עיף: רצפה, גחלת כמו עוגת רצפים, וטעם במלקחים כדרך בן אדם, וטעם המזבח בעבור שהאש היא טהורה לא זרה: 7 ויגע וגו׳, טעם ׳זה׳, על האש שימצא בלשון זכר: וסר עונך, הוא עון הדיבור שהוא מדבר התולים כדרך אנשי דורו: 8 ואשמע, אומר לשרפים על כן מלת לנו, וטעם הנני שלחני אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים, על כן אמרתי מזאת[8]) הפרשה תחלת נבואת ישעיה: 9 ויאמר, שמעו שמוע, יש אומרים אח׳ שנגזרה הגזרה השם לא יקבל תשובי למנוע הרעה נגזרת בעולם הזה, ויאמר רבי משה הכהן כי הטעם על מה שיועיל להן מעצו׳ טובות שימלטו בעבור׳, וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו, והראשון הוא הנכון: 10 השמן, יש אומר שמלת השמן שם הפועל כמו הקטר[9]) יקטירון כיום [שמואל ב׳ ט״ז] וכן השע כמו להשע[10]), וזה לא יתכן בעבור מלת פן, רק הכל ציווי, וידענו כי אין כח בנביא להשמן הלב רק הוא בדבו׳ וכמוהו רבים: השע, מגזרת לא תשעינה [ל״ב ג׳], כטעם

1) וטעם קדוש. ג. 2) כי ג. 3) מקול הקולא. מקול. ג. 4) עשן פעל עמיד והולא זמן עומד. ג. 5) שהולא קדוש . . . עיני. = ל. 6) = ג. 7) הולא פתוח. ג. 8) מזאת. ג. 9) בספרים שלנו הנכתב קטר. 10) להרע. ג. ג.

טח, וכן תרגום ארמית[1]), והיה ראוי להיותו על משקל הֶרֶף, והשתנה בעבור אות הגרון, או יהיה מהפעלים השניים הנראים: 11 ואומר, ביקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד זאת הרעה שלא יבינו ולא ישובו, והנה התשובה עד שתהיה הארץ שממה: 12 ורחק, וירחקם ויוליכם אל ארץ רחוקה: העזובה, תאר השם או פעולה ועוד יש אומר כי עשרה מלכים יעמדו עוד על יהודה טרם הגלות[2]) וזה טעם ושבה והיתה לבער כמו ובערת הרע [דברים כ״ב כ״א], ויש אומרים מגזרת לא תבערו אש [שמות ל״ה ג׳]: [ועוד בה עשיריה], ובאמ׳ שכן היה מספר המלכים עם עזיהו, ואחרי׳ אמרו כי עשירית תשאר בארץ, ועל דרך הדקדוק [ל״ל דקדוק] הלשו׳ עשיריה תאר השם ואיננו כמו עשירית[3]) והער יהיה ישראל שלישיה [י״ט כ״ד], והנה התברר כי זה רמז למלכות: כאלה וכאלון, שנים אילנים היו בשער שלכת והיו חזקים, והאומרים כי שלכת הפוך מלשכה איננו אמת, גם כן הגוזרי׳ אותו ממלת השליך כי המדבר כאלה לא ידע דקדוק הלשון, וטעם מצבת בם שיעמדו עוד ויהיו נצבי׳ תמיד, ואל תתמה על שהמשילם לאילן והנה כן כי כימי העץ [ס״ה כ״ב]: וטעם זרע קדש מצבתה שאלה שיעמדו בה אחר כן הם זרע קדש, וזה רמז לעולים מגלות בבל:

ז

1 ויהי, ולא יכול, רמז לפקח בן רמליהו, על כן כתוב אחריו נחה ארם על אפרים: 2 ויוגד, בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה מאפרים תקרא המלכות כן: על אפרים, כמו עם, וכן ויבאו האנשים על הנשים [שמות ל״ה כ״ג]: 3 ויאמר, צא נא, כמו עתה: שאר ישוב, שם בן הנביא כאשר אפרש, והאומרים כי בנך מגזרת בינה אין להן בינ׳ בדקדוק: תעלת, כמו אשר בתעלה לחכה [מלכים א׳ י״ח ל״ח], והמי׳ רצים, ואין הברכה ככה, כי הברכ׳ מקום חיבור מימי הגשמי׳, ורבי׳ אמרו שנקראת כן בעבור שמימיה מקום [ל״ל ממקום] מבורך[4]): 4 ואמרת, השמר, מלרע מגזרת שמרים [כ״ה ו׳] כמו ושקט הוא על שמריו [ירמ׳ מ״ח י״א], והטעם שב על שמרך, כי לעולם השמר מלשון שמירה הוא מלעיל, והעד אל תירא: והשקט, פועל יוצא והטעם נפשך או עמך: ודמה אלה המלכים לזנבות אודים, כמו אוד מוצל מאש [זכרי׳ ג׳ ב׳], והטעם שהם כמו הנשאר לאוד שיעלה עשן ואין כח לו לבער על כן בחרי אף כי בחרי אפם ידמו לזנבות[5]): 5 יען, כמו בעבור, ויתכן היות הי״וד סימ׳ העתיד: 6 נעלה, ונקיצנה,

1) לחמיה ויטועים ביחסל. ג. 2) יעמדו על יהודה עד מכס הגולה. ג. 3) עמיליס. 4) כ״ל מן המעיים. 5) בגלוין כ״י ג. וטפל עוד: שמכון לף דומה לשם והולא מעלה עשן:

פועל יוצא, עד שיקוצו מפניו, והטעם על ירוש׳ על כי [נ״ל כן] ונבקיענה
את בן טבאל. יש אומרים כי הוא בתמורה רמלא והוא בן רמליהו. [illegible]
הבל, (כי) בעבור שהזכיר בתחילה בן רמליהו והוא אומר עם ארם ונמליך
מלך, יש אומר הטוב אלינו, ואין מלת אל כי אם כלא, כאילו אמרו אם
בן טוב לא, והנכון שהוא שם שר גדול מישראל או מארם: 7 כה, לו
תקום, זאת העצה כי כן הזכיר למעלה יעץ, וכבר הודעתיך כי כל פועל אם
לא נזכר השם, הוי בכח הדבור: 8 כי, טעם כי כמו כי עם קשה עורף
הוא [שמות ל״ד מ׳], אך על פי, והטעם בעבור רצין ופקח הצרים על ירושלם
ובעוד, כאומר עוד נשארו שנים ויהיה כן, ותוספ׳ הבי״ת כבי״ת בטרם
ותחלת זה החשבון משנת הרעם שהיה בימי עוזיה שהתנבא עמוס וישראל
גלה יגלה [עמוס ז׳ י״ח], וכמוהו ויהי מקץ ארבעי׳ שנה ויאמר אבשלום
[שמואל ב׳ ט״ו ז׳]: יחת, מגזרת החתות [ט׳ ג׳] והוא מבנין נפעל, כמו
ימס [י״ג ז׳], והטעם שיהיה לו רע מעם שיבוא עליו, ויתכן היות יחת
מבעלי הנו״ן כמו יגש, וכמוהו תחת גערה במבין [משלי י״ז י׳] והנה נראה
הנו״ן במלת הנחת יי גבורך [יואל ג׳ י״ח] והטעם שירד מהיותו נחשב לעם
9 וראש, כאשר פרשתי: אם לא תאמינו, תחסר מלת דברו, והטעם בקש
אות, על כן כתיב אחריו ויוסף יי שאל לך אות, והנה יראה כאשר אמר
הנביא אם לא תאמינו שלא ענה, וטעם כי לא תאמנו בעבור שאין אמונה
בכם כמו ויאמנו דבריכם [בראש׳ מ״ב כ׳]: 10 ויוסף דבר אל אחז, על ידי
ישעיהו וכמוהו וידבר יי אל מנשה ואל עמו [דה״ב ל״ג י׳]: 11 שאל
העמק שאלה, ציווי אחר ציווי בלא דבק וי״ו, וכמוהו התאחדי הימים
[יחז׳ כ״ח ט״ז] ומלת שאלה על משקל יי שמע׳ [דני׳ ט׳ י״ט], כאילו אמר
שאל והעמק בשאל׳ שתהיה למטה או הגבה למעל׳, ורבי׳ אמ׳ שמל
העמק גם הגבה שם הפועל: 12 ויאמר, מתשוב׳ הנביא ידענו כי מחשבת
אחז היתה לרעה וטעמו לא ארצ׳ לשאול ולנסו׳ כי אדע שלא יוכל לעשות
מה שאשאל ממנו: 13 ויאמר, הלאות, דבר שלא יוכל לעשותו, והנה
טעמו בעבור שאתם מלכים ואין כח באדם כנגדכם תחשבו כי כן[1] השם
14 לכן, טעם ׳הוא׳ אע״פ שאתם לא תשאלו האות הוא יתננו לכם, והתיש
מהאומרים שעל אלהיהם ידבר, והנה האות נתן לאחז ואותו נולד אחר
שנים רבות, ועוד שאמר כי בטרם ידע הנער טוב ורע תעזב האדמ׳, והנה
היתה ארץ אפרים גם דמשק עזובה בשנת שש לחזקיהו, והכתוב אמר מלכי
שני מלכיה, ורבים השתבשו ואמרו כי עמנואל הוא חזקיה, וזה לא יתכן
שאם אמרנו שזאת הנבואה היתה בתחילת מלכות אחז, הנה כל מלכות
שש עשרה שנה וכאשר מת היה חזקיהו בן חמש ועשרים שנה, ואחרים
אמרו שהוא בן אחז, ואחרים אמרו שהוא משל למלכות, ואם כן מה טע

[1]) כי מין (?) כן. ה.

לדעת הנער טוב ורע, ומה טעם למהר שלל לקר׳ אב ואם[1]) [מ׳ ד׳], והישר
בעיני שעמנואל הוא בן ישעיהו, גם כן מהר שלל, והעד ואקרב אל הנביאה
[מ׳ ג׳], גם כן שאר ישוב, וכל אחד מאלה השלשה בנים נקראו [צ״ל
נקרא] לאות מה שעתיד להיות, הנה עמנואל שהשם יעזרם ויהיה עמם בצר׳
שהם עומדים [בה] בעבור שני המלכי׳, ומהר שלל שבאה עת גלות שומרון,
ושאר ישוב ששארית ישראל יעשו תשובה, והנה העד הנאמן על זה הפי׳,
הנה אנכי והילדים אשר נתן לי [מ׳ י״ח] כמו הילדים אשר חנן אלהים,
[בראש׳ ל״ג ה׳], והמפרשים אותם תלמידים יראוני כמוהו במקרא, גם ישעיהו
היה לאות ולמופת על מצרים [כ׳ ג׳], ויאמר הגאון כי האות הוא שיהיה
זכר, ולפי דעתי שהאות חמאה ודבש יאכל, כי אין מנהג הילדים שיאכלו
בעת לדתם: וידענו כי הקטן בשנים יקרא נער והנקבה נערה, גם כן עלמה
והזכר עלם, והנה יתכן להיותה בתולה או בעולה, כי אין בטעם[2]) רק כנגד
השנים, ועלם יוכיח והנה ודרך גבר בעלמ׳ [משלי ל׳ י״ט] ואיננה בתול׳ כלל,
בעבור שאמר בראש לא ידעתים: וקראת, העלמה כמו וחטאת עמך [שמות
ה׳ ט״ז]: 15 חמאה, לדעתו מאוס, במאכל הרע כי הטוב הוא המתוק:
16 כי וגו׳, יש אומרים בן עשרים שנה בעבור דברי משה מבן עשרים
[שמות ל׳ י״ד], אם כן היתה זאת הנבואה אחר שתי שנים במלכות אחז,
ויתכן היותו פחות מעשרים: 17 יביא, הטעם כאשר תגלה שומרון ודמשק
אז יבא סנחריב על יהודה: 18 והיה, המשיל החיל לזבוב, וטעם ׳דרך מצרים׳
כי עבר עליהם מלך אשור וכולם באו לעזרו: 19 ובאו, מלת ונחו[3]) מלרע
כמו כי שמו אותי בבור [בראש׳ מ׳ ט״ו] ושמו את שמי [במדבר ו׳ כ״ז]:
הבתות, מקום שממ׳, מגזרת ואשיתהו בתה [ס׳ י׳]: ובנקיקי הסלעי׳, אין
לו חבר ופירושו לפי מקומו, גם ׳הנעצוצים׳ אילנים אין להם פרי, וכן ותחת
הנעצוץ [כ״ס י״ג], גם אין אח למלת ׳הנהלולים׳, והנה יהיו רבים עד
שיחנו[4]) במקום היישוב ואשר אין שם יישוב: 20 ביום, בתער השכירה,
משל על יציאת מלאך השם והרג מחנ׳ אשור, יש מפרשי׳ ׳השכירה׳ הגדולה,
ואמרו כי כמוהו גם שכיריה בקרבה [ירמי׳ מ״ו כ״א], ולפי דעתי שהשכיר׳
שם כמו בכח האכילה [מלי׳ ל׳ י״ט ח׳], והוא מגזרת שכר שיקח בעל התער,
בעבור שהי׳ חדה מאד, כי זאת היא אומנותו, וטעם את הראש והזקן ושער
הרגלים, כל גבור ושר ונגיד, כי כן כתוב [דה״ב ל״ב כ״א]: 21 והיה,
ושתי צאן, דרך קצרה והטעם שיות, וטעם ׳יחיה איש׳ מי שיהי׳ בירושלם:
22 והיה וגו׳, הטעם[5]) שהשם יתן ברכה כי יבא רב ממעט, על כן אות
חמאה ודבש יאכל: 23 והיה, אשר יהיה שם, כמו היה, וכן אז ישיר
משה [שמות ט״ו א׳] יעשו עגל [תהלי׳ ק״ו י״ט]: לשמיר ולשית, מיני חוחים[6]),

[1]) לקרא אב ואם ולמהר שלל. ב. [2]) הטעם. א. ב. ג. [3]) נחו. ב. [4]) שיהיו. א.
[5]) דרך קצרה.... הטעם = ג. [6]) וכן אז ישיר.... מומים = ג.

והטעם כי מחנ' אשור השחיתו את האר' שנה אחר שנה: 24 בחצים, לא יוכל אדם לבא במקום הכרמים שהיו, כי אם בחצים, כי יפחד שיש יער[1] שנחבאו לסטי' או חיות בחוחים: 25 וכל ההרים, אשר במעדר וגו', שהיו הכרמים שם בתחילה מתקנים יתקנום עתה, כי לא יהיו שם חוחים, וכל כך יתן השם ברכה בכרמי ההר עד שישלחו השור שם, כטעם אסרי לגפן עירה [ברא' מ"ח י"א], והנה אמר כי מעגלה אחת ושתי צאן ירבה החלב, וכרמי [צ"ל ובכרמי] ההר שימלטו לבדם יתן השם ברכה עד בלי די:

ח

1 ויאמר, גליון גדול, ויש[2] אומרים ממגלה, והנה יו"ד תחת דגש[3] וככה[4]) דליו שוקים [משלי כ"ו ז']: בחרט, כמו ויצר אותו בחרט [שמות ל"ב ד'], צורה יצוקה כדמות אדם[5]), ואחרים אמרו כי גליון יחיד מגליונים, והוא בגד והכתיבה במלאכת רקום, והטעם כי יתנבא לעתיד על גלות שומרון: 2 ואעידה, יש אומרים כי האל"ף תחת ה"א, ואחרים אמרו כי בא עתיד תחת עבר, ויתכן היות ואעידה כמשמעו, שאעיד לי, והנביא עשה מה שצוה השם, ואם לא נזכר: את אוריה הכהן, היה כהן גדול בימים ההם, גם זכריה היה אדם גדול, ודרך הדרש ידועה על נבואת זכריה הנביא ואוריה הנביא[6]): 3 ואקרב, טעמו רמז לשכיב', כמו אל תגשו אל אשה [שמות י"ט ט"ו], והנביאה אשת הנביא, ונקראה כן בעבור שבעלה נביא, או גם היא היתה נביאה: 4 כי וגו', זה הנער נולד קודם שתי שנים[7]) שתגל' שמרון: ישא, הנושא כמו ויאמר ליוסף [ברא' מ"ח ל'] 5 ויוסף, טעם ויוסף כי גם זאת הנבואה היתי על דבר מלך אשור: 6 יען, מי השלוח, יש אומרים שהם ירושלם, והנכון מלכו' בית דוד שרובי מלכי בית דוד היו צדיקים, ומלכי ישראל היו כלם רעים וחטאי', וטעם השילוח הם כמו גולות מים, או שישלחם אדם, או מים שיגדלו שלחים, כמו שלחיך פרדס רימונים [שיר הש' ד' י"ג]: 7 ולכן, עליהם, על אנשי יהודה שהיו קושרים על אחז: אפיקיו, מקומות חזקי' מהמים, כמו על אפיקי מים [שם ה' י"ב], או כפי טעם המקום, וכן גדותיו, ויש אומרים כי הוא חסר הרי"ש, כמו שרשרו' עם

---

1) שיש יער = ב. ג. 2) נראה כי חסר כאן הפירוש הראשון אשר הוליד מלת גליון מגז' גלה. — בא"י ל הגר' 'יש אומ': 3) ד' דגשים הולכו כאן, ל' לבלוע ל' השרש, ול' לסיומן משקל פעלון והנה היו"ד תחת דגש הסמי כפי דעת ראב"ע, לו שהיה כתוב בספר אשר לפניו גליון בלי דגש: 4) די: וימאר .... וככה = ג. 5) בא"י ב כתיב בסיף הדף: בחרט אמנם אינו אינו עזרא ז"ל לוקח כדמות אדם והוא כאלו אמר וכתוב עליו אמנם בחרט, שמלת בחרט איננה סמוכה אל מלת אמנם. ע' כ' ל'. והוא טעות: 6) כנראה לוקיה וזכריהו הנביא. ג. — עיין מכות דף כ"ד. 7) ל"ל שתי שניים קודם:

שרשות[1]) [שמות כ"ח י"ד כ"ב], ולא אמרו כלום, כי הרי"ש תכפל[2]) ואיננה שורש, כי שרש שרשרות שרש[3]) אבל רי"ש חסרה לא תמצ' כי איננה מאותיו' השרות: 8 וחלף, מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל[4]), וטעם הזכירו כי הוא היה לאות שתמלט ירושלים מיד רצין ופקח, גם מיד סנחריב גם[5]) כאשר הגלה דמשק שמרון [צ"ל ושמרון]: 9 רעו, כמו תרועם בשבט ברזל [תהלי' ב' ט'] גם חותו לשון ציווי, כמו סובו ציון [שם מ"ח י"ג], וטעם התאזרו פעמים שיעשו כן בכל רגע: 10 עוצו, הטעם כל מה שתעוצו על ירושלם לא תקום העצה, והנה עוצו מהשניים הנראים, ור' משה הכהן ז"ל אמר שהוא חסר יו"ד, והיה ראוי להיותו יעוצו כמו זכורו [נחמי' ד' ח']: כי עמנו אל, זה טעם שם בן הנביא: 11 כי, בחזקת היד, כאשר התחזקה עלי הנבואה כמו היתה עלי יד יי [יחז' ל"ז ל']: ויסרני, דגשות הס"מך לבלוע היו"ד שהוא פ"א הפועל[6]) כמו בטרם אצרך בבטן [ירמי' מ' ח'], והנה 'ויסרני' שיורה [צ"ל יורה] על יושר פירושי במלת טמא שפתים [ו' ה']: 12 לא וגו', יוכיח המשכילים שלא יקשרו על אחז וישובו עם מלך אשור, וזה טעם ואת מוראו, הנה הוא דבק עם מלך אשור[7]) הנזכר למעלה: 13 את, אחר שאמר 'את' הוסיף 'אתו', וכמהו רבים, או טעמו אתו לבדו תקדישו, שמנהג האדם שיפחד מהקדוש, כמו כי איש אלהים קדוש הוא [מלכים ב' ד' ט']: מעריצכם, שם התואר, או פועל, שהוא מפחידכם באמת: 14 והיה וגו', טעמו על מלך אשור וטעם מקדש מקו' שילך אדם אליו להגדל[8]) בו ולהבצר בו[9]), והנה הוא דבק, למקדש נגף ולאבן נגף, שיעל' אדם עליו להשגב בו: לשני בתי ישראל, מלכות ישראל ויהודה, והנה טעם 'לפח' לאפרי', 'ולמוקש' ליהודה: 15 וכשלו בם, שב אל פח ולמוקש: 16 צור, יש אומרים שהוא חסר נו"ן כמו שמור, והנכון שהוא כמו וצרת הכסף [דברי הי"מ כ"ה] והנה[10]) כמו חתו', והטעם סתום אלה דברי הנבואה והם התעוד' והתורה: בלמודי, שם התאר, וכמהו לשמוע כלימודי' [כ' ד'] והנה הוא מתלמידי: 17 וחכיתי, אלה דברי הנביא שאמתין עד שהשם יתן לי רשות לגלות סודי: 18 הנה וגו', הטעם יוכלו להבין מסוד[11]) הנבואה ממעשי ומשמות בני: מעם יי צבאות, הטעם כי אלה השמות היו מעם השם: השוכן בהר ציון, הטעם מרוב אהבתו: 19 וכי יאמרו אליכם, עם התלמידים ידבר: המצפצפים, דומ' לדבור, וכמוהו כסוס עגור כן אצפצף [לי"ח י"ד]: והמהגים, מהבנין הכבד הנוסף, והטעם שיעשו לאחר שיהגה:

---

1) שרשות עם שרשרות וכן גלותיו גלותיו. ב. 2) בכפל. ל. 3) שרש ושרש שרשות ג"כ. ל. 4) ימלאו רחב לרלך אתה עמנו אל. ל. ב. ג. לפי זאת הגר' כאן ג"כ וי"ו ועשה: 5) = ל. ב. ג. 6) טעם זה המחבר, כי יקרני הוא ל' עבר מבנין פעל ואין כאן חסרון יו"ד בלב, אך אשר שהיה בשבטו הגרשא ויסרני: 7) וזה טעם .... אשור = ל. 8) להגדל. ב. ג. 9) ולהבצר בו = ל 10) והנו. ב. 11) סוד. ב.

הלה עם, זאת התשוב', הטעם הלה זה עם שידרוש אל אלהיו, בדרך לעוג
ומהתל כאליהו, איך יבקש אל הצלמים שהם מתים בעד החיים: 20 לתורה
ולתעוד', הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא [ברל' כ' י"ג], בעבור תורת הנבואה,
כי עוד[1]) יאמרו כדבר הזה לא נשמע, כי הוא כלילה שאין לו שחר,
והטעם לא תצא זאת התעלומ' לאור, ויש אומרים כי טעם 'לתורה' שבועה,
וכדבר הזה לא ראינו במקרא: 21 ועבר, יש אומרים כי הנה ימים באים
שהעובר בארץ יהודה והוא מיהודה יהיה נקשה ורעב מפני חיל סנחריב
וכאשר יראה כי לא יושיעו מלכו ולא ע"ז שלו, אז יפנה למעלה להתפלל
לאלהי השמי', ולפי דעתי שהוא על חיל סנחריב שיעבר בארץ יהודה, וידוע
כי מחנה גדול ירעב: במלכו, הוא מלך אשור, וכאשר יפנה למעלה ולמטה
יראה הכל חשך: 22 ואל, מעוף, כמו ארץ עיפתה [לעיל י' כ"ב] כמו
חשך: מנודח, מפוזר כמו והנדחים [כ"ל י"ג], ויתכן שהוא כן 'ומעוף אפילו
מנודח', בעבור שהוא לשון זכר: 23 כי וגו', כי, כמו אותה העיפה והחשיכ
לא תהיה לירושלם שהציק עליה האויב, ויש אומרים כי לא יוכל הצר
לעוף אל ירושלם אשר הציק לה: כעת הראשון וגו', כי בפעם הראשונה
שבא מלך אשור הקל ארץ זבולון ונפתלי, ובפעם האחרון [צ"ל האחרונה]
הכביד לכלו' הגליל, ויתכן היות גוי' על ישראל כמו אחריך בנימין בעממך
[סופ' ס' י"ל]:

ט

1 העם, אלה הם אנשי ירושלם שהולכים במסילותיה כעור שלא יראה
מרוב הצער: 2 הרבית, הם יהודה שנקבצו אל ירושלם, וטעם לו הרבית
השמחה כאשר הוא קרי, ואשר הוא באל"ף לא היתה שמחה כמוה, כמו
לא היה פחד [מסל' כ"ג ו']: כי את עול סבלו, משקלי השמו' משתני:
מטה, מכה שכמו: החתות, נפתח הה"א בעבור אות הגרון, כמו החלו
[לבריס ג' כ"ל], ואין מלה זרה, ותי"ו החתות לנוכח השם, כמו הרבית הגוי:
כיום מדין, בימי גדעון [סופ' ז' וח']: 4 כי וגו', יש אומרים מאון מגזרת
מאה, שהשם מדד לאשור כפי מעשיו, ויש אומר[2]) שהוא הפוך מן אסון,
כמו כשב וכבש, והנכון שאין למלה הזאת דומ', והעד סואן שהו' פועל
והנו"ן שורש, וטעמו כמו נאקה, ברעש גדול: ושמלה מגוללה בדמים, וכל
אחד שוכב חלל ושמלתו מגוללה בדמיו[3]) או טעמו השמלה שהיתה
מגוללה בדמי חללים שהרג, והנה היתי לשרפה, והטעם על מיתת חל
סנחריב ביד המלאך כנשרפים[4]) [ל"ש ל"ו]: 5 כי, כל זה בזכות הילד שיולד

---

[1]) כ"ל כי עעוד קופר ויש כאן ול"ל „והתעוד ה" במקום „כי עוד". [2]) קאון מגז'...
ויש לו' = ג. [3]) שוכב חלל ומלתו מגולגלה בדמיו. ל. ג. = ג. [4]) כמכלכים. ל:

לנו, וידענו כי בבא סנחריב היה חזקיהו בן שלשים ותשע שנה לכן קראו
ילד בעת נבואת הנביא, יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הן
שמות השם ושם הילד שר שלום, והנכון בעיני כי כל אלה שמו' הילד,
פלא שהשם עשה פלא בימיו, יועץ כן היה חזקיה ויועץ המלך [דס"ו ב'
ל' ב'], אל גבור שהיה תקיף, אבי עד שנמשכה מלכות בית דוד בעבורו, ועד
כמו שוכן עד [כ"מ ע"ו], שר שלום שהיה שלום בימיו וכן כתוב [דס"ו ב'
ל"ב כ"ב]: 6 למרבה, דרך דרש הסופרי' כי המ"ם סגור בתוך המלה והיה
ראוי להיותו בסוף, רמז לאות השמש ששב הצל לאחור, יתכן היות מרבה
שם כמו מעשה, או פועל מהבנין הכבד הנוסף: במשפט, וכן כתוב [פס]:
7 דבר, דבר נבואה או גזירה: ונפל הטעם כפול כמשפט: 8 וידעו, אפרים:
הם עשרת השבטים: 9 לבנים, דרך משל אם אשור הרע לנו עוד נשוב
בקדמותינו וטובים מאשר היינו: שקמים, כדמו' תאנים רעים: 10 וישגב,
צרי רצין, הם אשור: אויביו, שב[1]) אל השם, והם ארם או ישראל, והנה
ארם שהם מזרח לישראל ישובו להרע לישראל עם מלכי אשור, 11 מאחור
שהם במערב ארץ ישראל: 12 והעם, על ישראל: המכהו, הוא השם
שהוא המכ' באמת ובאו סימנים שנים, כמו בתוך האהלי [יהושע ז' כ"ל]:
13 ויכרת וגו', הטעם לא שב העם, כי אין מורה להם הדרך הישרה: כפה,
הוא השרש, וככה וכפתו לא רעננה [לעיל ע"ו ל"ב]: ואגמון, כמו הלכוף
באגמון ראשו [כ"מ ס'], והוא צמח גר'[2]) וידוע: 14 זקן, והנה פירש כי
הראש משל לזקן, וכן הכפה, והזנב והאגמון משל לנביא השקר: 15 ויהיו
וגו', אל"ף מאשרי תחת יו"ד, והפך זה תתיימרו [ס"ל ו'], וכן אל"ף ומאשריו:
16 על כן, ישמח השם, כדרך לשון אדם כי בהיות הנעשים בטוב ישמחו
עושיהם: חנף, הוא ברו טוב ותוכו רע: 17 כי וגו', דמה הרשע לאש
שיאכל המבער, והשמיר והשית הם הרשעי': ויתאבכו, מלה זרה כמו
התרוממו: 18 בעברת, נעתם, בלשון קדר כמו חשך[3]) גם זה דבק בעבור
העשן הנזכר למעלה, ור' משה הכהן אמר שהוא כמו יועם זהב [לעיל כ' ל']
והתי"ו מבנין התפעל, וזאת טעות גדולה: 19 ויגזר, דרך משל בעבור
מלחמות שיעשו ביניהם והן אחים, כאילו הם גוף אחד: 20 מנשה, זה
פירוש הפסוק שהוא מלמעלה, והנה מנשה ילחם עם אפרים ושניהם על
יהודה:

---

[1]) וי"ו לויביו עב. ג. [2]) כ"ל עכ"ל כך, עיין לקמן כ"מ ס', ולעיל מ' כ"ו: [3]) קדל. ג.

יו"ד

1 הוי החוקקים, הוי כמו קריאה לשופטים ולדיינים וסופריהם[1]: ומכתבי', פועל יוצא לשני' פעולי', מהבנין הכבד הדגוש ויהיה עמל דבוק עם כתבו: 2 להטות, יצוו לסופרי' שיכתבו ספרי שקר על היתומים, והאלמנו' והדלי' שאין להן כח ואפילו לדבר: 3 ומה וגו', הטעם כל זה עשיתם, והנה מה תעשו ביו' שיפקוד השם עונותיכ': כבודכם, הוא ההמון: 4 בלתי וגו', הטעם כל זה עשיתם[2], לא ימלט רק מי שיכרע תחת אסיר ויפיל עצמו תחת הרוגים כאילו הוא הרוג כמוהם: 5 הוי אשור, הוא דרך קריאה: שבט אפי, שהוכחתי בו רבים: [ומטה וגו'], והמטה שהוא ביד בני אשור הוא זעמי: 6 בגוי, ועל עם עברתי, שיש לי עברה עליה [צ"ל עליו][3]: 7 והוא, ידמה, כמו כאשר דמיתי [במדבר ל"ג כ"ו], והוא מגזרת דמיון, והטעם לא יחשב כי להוכיח שלחתיו, רק אין לו מחשבה כי אם לעקור את הכל: 8 כי יאמר, בלבו הנה שבו שרי, שהיו בתחלה שרים, הנם[4]) מלכים הם על גוים: 9 הלא כברכמיש כלנו, כמו ואכד כלנה [ברא' י' י'], והם שמות מקומות נקראו על שם הבונים כמו מצרים [ברא' י' ו']: 10 כאשר עשיתי [צ"ל מצאה ידי] לממלכת, עובדי ע"ז: מירושלם, מסביבות ירושלם והם ערי יהודה הבצורות שתפש: 11 הלא וגו', זאת הנבואה היא על סנחריב כאשר יבא להלחם על ירושלם: 12 והיה כי יבצע, ישלים וכמוהו ידיו תבצענה [זכר' ד' ט']: את כל מעשהו, להביא חיל סנחריב אל ציון: על פרי, כמו פרי מחשבתו [צ"ל מחשבתם, ירמ' ו' י"ט]: 13 כי, עשיתי, גבורה: נבונותי, מחשניים הנראים מבנין נפעל: ואסיר, עתיד והטעם על זמן עומד כמו יעשו עגל בחורב [תהלי' ק"ו י"ט]: ועתידותיהם שושיתי, מגזרת ועתדה בשדה לך [מלכי' כ"ד כ"ו], הממון שיזמן האדם שימציאנו לעתיד מימיו: ואוריד כאביר, ואם הוא באל"ף הוא נוסף, והטעם אוריד היושבים בארמון כביר[5]), ויאמר ר' משה הכהן כי האל"ף עיקר, כמו אביר הרועים [שמואל א' כ"א ח'], והטעם כגבור: 14 ותמצא, לחיל, ממון כמו את החיל הזה [דברים ח' י"ז]: נודד כנף, פועל יוצא, והנה הכנף פעול, בעבור שהמשילם לבצים והאפרוחי' יולדו מהם: 15 היתפאר הגרזן, כלי הברזל שיחתך בו והוא מגזרת נגזרתי [צ"ל נגרזתי: תהלים ל"א כ"ג] והנה הטעם כי השם המשילו, ואין למשור רע כי אם וישר במגר' [דה"י א' כ' ג'], והוא מפעלי הכפל, על משקל מעוז [כ"ה ד']: ומשל אחר כהניף שבט ואת[6]) מרימיו, והטעם כהנפת השבט ותנופת מרימיו, כי עיקר התנופה למרימיו כהרים מטה,

---

1) ומוטעיהם. ג. 2) כל זה עשיתם = ב. ג. 3) וכן הוא בכ"י א. ב. 4) הנה. א.
5) כביר וחזק. ב. 6) בכ"י ב. ה. ו. הגרסי „אמת" אך נכלה מתוך פיכוס כאמ"ע כי גלא ואמ, וכן נכלה ג"כ מתוך פיכוס כמי כי גכסתו היתה „ואמ".

ההרמה[1]) למרימים לא לעץ: 16 לכן וגו', טעם במשמניו מיתת גדולי אשור כי כן כתוב: יקד, על משקל כפור [תהלי' קמ"ז י"ז]: 17 והיה אור ישראל, הוא השם, והטעם על המלאך שהמכחיד[2]) [צ"ל שהכחיד או המכחיד] המחנה: שיתו ושמירו, הרשעים: 18 וכבוד יערו וכרמלו, משל שהיו רבים כאילני היער והכרמל: מנפש ועד בשר יכלה, שהכחידם כדמות שרפה: כמסום, שם כמו יקוד ואיננו סמוך: וטעם נוסם שיהיה זה הדבר נראה כנס: 19 ושאר, שלא ימלטו כי אם מעטים עד שיוכל לכותבם נער שאין לו רגילו' בחשבון: 20 והיה, על מכהו, הוא אשור, וזה לאות כי רבי' מיהודה קשרו: 21 שאר ישוב, הוא שם בן הנביא, והנה פירש כי טעם שאר ישוב על שאר יעקב והוא יהודה, גם ישוב משרת עצמו ואחר עמו, כמו מתן בסתר יכפה אף [מלכי' כ"ל י"ד], והנה הוא כן, שאר יעקב ישוב אל אל גבור, וטעם גבור בעבור שהוא יוכל להושיעם: 22 כי וגו', הטעם אף על פי שיהיו ישראל רבים בימים ההם כחול הים, לא ישאר מהם רק מי שישוב לשם, כי כליון חרוץ גזור מהשם[3]), כמו אתה חרצת [מלכים א' כ' מ'], יבוא כנחל שוטף בצדק: 23 כי, ונחרצה, גזרה נגזרת מאת השם, כמו אתה חרצת[4]): 24 לכן, יושב ציון, בעבור שנתפשו כל ערי יהודה: יככה, במחשבתו: בדרך מצרים, כי משם[5]) עבר: 25 כי, מעט מזער, בימים, ויכלה זעמי ואפי בהם על רוב שהשחיתו, ויש מפרש תבליתם מן אחרי בלותי [ברא' י"ח י"ב], על משקל תכליתם [צ"ל תכלית תהלי' קל"ט כ"ב]: 26 ועורר וגו', וכמכת מטהו על הים בשוב המי' על מצרים: ונשאו, רמז לסנחריב בשובו בבושת: 27 והיה, יסור סבלו, של מלך אשור[6]) וכ"ף צוארך שב ליהודה: וחבל, כמו השחתה, וכן וחבל את מעשה ידיך [קהלת ה' ה'], וטעמו וישחת העול כאשר יושם שמן בצואר, והטעם שיתגבר יהודה: 28 בא וגו', הזכיר מסעי[7]) מלך אשור בבואו אל ציון: יפקיד כליו, עם קצת מחנהו לבא אל ציון במהרה: 29 עברו מעברה, הנהר או שם מקום: לנו, מגזרת ללון [ברא' כ"ד כ"ג]: 30 צהלי, הצהלה הרמת קול, וכן צהלת הסוס[8]): בת גלים, שם מדינה, ויתכן היות בת כמו בת ציון[9]) 31 נדדה, הגבים, שם מקום, או בורות מתרגום ארמית: העיזו, הבריחו נפשם או אחרים מישראל, כי הוא פועל יוצא [כמו][10]) שלח העז [שמות ט' י"ט]: 32 עוד, יבוא היום שיעמוד בנוב: 33 הנה, מסעף, יכרית הסעיפים, כמו[11]) לא תפאר אחריך [דבר' כ"ד כ'] ושרשך מארץ חיים [תהלי' כ"ב ז']: פארה, כמו סעיף וככה ותשלח פארות [יחז' י"ז ו']: במערצה,

---

1) עקר ההרמה. ג. 2) שֶהִכְחִיד. ב. ג. 3) גדוד. ג. 4) כמו אתה חרצת.
= ב. ג. 5) ממה. ד. — אולי ל"ל עם: 6) אשור בגופו אל ציון. ג. 7) מעשה מסעי. ה.
8) אולי ל"ל מלהלות אביריו ימי' מ' ט"ם, עיין לקמן ל"ד י"ד: 9) כ"ל כי עם המקום, בת גלים" או „גליס" לחוד: 10) = ו. ד. 11) אלכה כמו. ג.

בגבורה, מגזרת עריץ: ורמי הקומה, בעבור כי השרים נכחדו: 34 ונקף,
לשון הכרתה: סבכי היער, האילנים המסובכי׳: בברזל, משל למלאך:
[והלבנון באדיר יפול], והשרי׳ הדומים לאילני הלבנון יפלו בברזל אדיר,
והנה 'בברזל' מושך עצמו ואחר עמו:

יא

1 ויצא וגו׳, רובי המפרשים אמרו כי זה המשיח, והטעם שימות
מחנה אשור הצר על ירושלם, ועוד יבא עת גאולת ירושלם השלימה, ולפי
דעת רבי משה הכהן שעל חזקיהו רמז, כי הוא דבק עם הפרשה: חוטר,
מגזרת תרגום מטה: גזע, כמו זרע, ונצר כמו סעיף, כנצר נתעב [י״ל י״ט]:
וטעם ויצא כי קטן היה כאשר היה [צ״ל היתה] זאת הנבואה: 2 ונחה, על משקל
ושבה אל בית אביה [ויקרא כ״ב י״ג], מהשניים הנראים: והנה פרש כי רוח
יי היא רוח חכמה ובינה, וכן כתוב על יהושע בתורה [דברי ל״ל י״ט]: וגבור׳,
כי גבור היה חזקיה, כי כן כתוב [הס״י כ׳ ל״ב ה׳]: 3 והריחו, פעמים תטעה
הרגשת האוזן שתשמע ואין קול, גם העין תטעה שיֵרא׳[1] לה הנה שהוא נע,
רק הרגשת הריח לא תטעה, והריחו, כאילו יריח הדבר ביראת השם שיש
לו[2], לא[3]) ישפוט כאשר יראה לעיניו, ולא כאשר ישמע, כי יתכן להיות
עדות העדים שקר: ואלה התוכחות והמשפטים הם כמשפט המלוכ׳: 4 ושפט
בצדק דלי׳, כמשפטי[4]) התור׳ שלא יהדר פני דל [שמות כ״ג ג׳]: והוכיח
ביושר לטובים: והכה ארץ, בפיו כאילו הוא שבט לרשעים: 5 והיה וגו׳
והנה הצדק לא יסור ממנו כל ימיו בכל מעשיו: 6 וגר זאב וגו׳, דרך
משל מהשלום שיהיה בימיו: ומריא, פירשתיו [פ׳ י״פ] שהוא מין ממיני
השור והלבו אסור: 7 ופרה, היא גדולה כי העגל קטן ויש אומרים כי
הנקב׳ חזקה מהזכר: יאכל תבן, כאילו יסור מנהג תולדתו ולא יזיק לטרוף:
8 ושעשע, לעולם תמצא בטעם הזה כפולה: חור, הפה או האף: מאורת,
העין שהיא בעלת האור: יתכן היות ה״א הדה תחת י״וד ידו אליה [ירמ׳ כ׳ י״ד],
והטעם ישלח ידו, או אין לה אחות: 9 לא ירעו, על הפתן ועל הצפעוני, כאילו
כל ארץ ישראל מלאה דעת יי׳, כי ידוע הוא כי יודע השם לא ישחית
לעולם רק יבנה ויתקן: כמים, תחסר מלת אשר, וכן הוא, כי הדעות
תרבינה כמו אשר יכסו המים [צ״ל המים אשר יכסו][5]) על ים, שלא יפסיקו
רק תוספנה: 10 והיה וגו׳, אם על המשיח, שכל העולם כלו תחת
רשותו, ועל דעת ר׳ משה הכהן הנזכר על אות השמש, כי כן כתוב לדרוש

---

[1]) עד שיראה. ג. [2]) שיש לו כח. ו. פ. [3]) ולא. ג. נ. [4]) במשפטי. פ.
[5]) כן הוא בכ״י. ג. נ.

המופת [הס״י כ׳ ל״ב ל״פ]: והיתה מנוחתו כבוד, בכבוד וכן הנמצ׳ בית יי
[מל׳ ב׳ י״ח ט״ז]: 11 והיה, שנית, כנגד גאולת מצרים, והנה לאות כי
על ימי המשיח ידבר, כי גאולת בית שני לא היתה גאולה שלימה, כי כל
השבטים גם כל יהודה לא שבו אל ארצם: והמפרש על חזקיהו, שהתקבצו
למלכותו כאשר ראו כי נמלט׳ ירושלם ומת סנחריב אחרי מות רובי [צ״ל רוב]
מחנהו: 12 ונשא, כאילו השם ישא נס לכל הגוים שיראוהו ישראל וישובו
אל ארצם, והנה ישראל עשרת[1]) השבטים, גם הזכיר יהודה: 13 וסרה, שלא
יקנא אפרים בעבור שהמשיח הוא ממשפחת יהודה, ואם חזקיהו[2]) בעבור
עמוד מלכותו: וצוררי יהודה, שונאיה׳[3]): ואם על חזקיהו, על ארם, והנה
לא יצור את אפרים להשיב להם גמולם בימי פקח: 14 ועפו, יש אומר
כמו מגילה עפה [זכר׳ ה׳ פ׳] פרושה, ורבי משה הכהן אמר כי אין רע לו,
והטעם כמו ינוחו[4]) ויחסר מקום ארץ: ימה, שהם מערב ארץ ישראל:
בני קדם, הם ארמים: משלוח ידם, שישלחו ידם לבוזם: ובני עמון
משמעתם, יסורו אל משמעתם: 15 והחרים, יכרית, כמו וכל חרם [ויקרא
כ״ז כ״ט], שיעברו בו ישראל ביבש׳ ולא יעכבם הים שישובו מהרה: בעים,
אין לו אה, והמ״ם שורש, וטעמו כמו בכח, והמפרשים אותו מגזרת אם
תבעיון בעיו [כ״פ י״ב] לא ידעו הדקדו׳: הנהר, הוא היאר: והדריך פועל
יוצא לב׳ פעולים: 16 והיתה, והנה פירש טעם החרם והמכה: כאשר
היתה וגו׳ רמז לבקיעת ים סוף:

יב

1 ואמרת, התי״ו לנוכח ישראל, הם השבים אל ארצם: כי אנפת בי,
אע״פי שאנפת בי, כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך [תהלי׳ מ״ל ה׳]: 2 הנה
וגו׳, שאחר שעמי אל ישועתי: אבטח, אשכון בטח: [יה], פרוש חצי השם
בספר תהלו׳ [תהלי׳ ס״ח ה׳] וזמרת מפו׳ בתורה [שמות ט״ו כ׳]: 3 ושאבת׳
מים, משל שיתענגו כצמא בשואבו[5]) מים: 4 ואמרתם, זה לזה: קראו,
קול גדול בשמו: עלילותיו, מעשיו: 5 זמרו, מזמרת הארץ [ברא׳ מ״ג י״פ],
הטעם תנו זמרה מדבר משובח לשם: מודעת, פעול מהבנין הכבד הנוסף[6]):
כי גאות, לשון נקבה והתי״ו לעדה: 6 צהלי, דין הוא שתגביהי קולך בת
ציון כי השכינ׳ בקרבך:

---

[1]) = ג. נ. ה. [2]) בעבור שהמשיח... חזקיהו = פ. [3]) פ״ל שונאיהם של ישראל.
[4]) ינוחו. פ. נ. [5]) בשאבו. ג. [6]) מודעת... הנוסף = ג.

יג

1 משא בבל, הזכיר מפולת בבל אחר מפולת אשור כי בבל השחית אשור: 2 על הר נשפה, יש אומרים מגזרת נשף [ס׳ י״ח] כמו שחרות והנכון שהוא מגזרת שפיים [מ״א י״ח] והנו״ן לבנין נפעל, וטעמו גבוה, או אין לו אח: להם, לבאים על בבל להלח׳ עליה: ויבאו, ומיד יבואו[1]) ויכנסו למדינה כי יתפשוה: 3 אני, דברי השם: למקודשי, הם המזומנים: עליזי, שהם שמחים להראות גבורתי, או ששמחתם בגבורה ששמתי בהם: 4 קול, מנהג תולדת ההר כאשר ידבר איש להשיב הקול, וזה הוא טעם קול המון, מגזרת הומה [מלי ח׳ ח׳ מ״ח] והנה פירש למה זה הקול שאון [צ״ל קול השאון] בממלכות גוים, כי מלך פרס שהוא כורש ומלך מדי שהוא דריוש, שניהם התחברו על בבל וזה מפורש בספר דניאל [דני׳ ה׳ כ״ח]: מפקד, ישים פקידים או מפקדים[2]) והוא פועל יוצא לשנים פעולים: 5 באים, כי מפאה עילם באו כאילו הם מקצה השמים, רמז למרחוק: יי, והנה באו גזירות השם ׳וכלי זעמו׳ שהם פרס ומדי: 6 הלילו, כשוד משדי יבא, כי זה השוד בא מהשם[3]) ומי יוכל לבטלו, ויש אומרים כי שדי כגבור שודד[4]), והראשון הוא הנכו׳: 7 על כן כל ידי׳, מאנשי בבל: 8 ונבהלו, פני להבים פניהם, כמו שרופים מרוב הצער, ויש אומרים כי להבים גוי ככושים[5]): 9 הנה [אכזרי], י״וד אכזרי נוסף כי״וד פנימי [מלכי ח׳ ו׳ כ״ז]: לשום, ארץ כשדים: 10 כי, וכסיליהם, יש אומרים כי כסיל הוא הכוכב שהוא קרוב מהסדן הדרומי שימותו הגמלים אם יראוהו, ולפי דעתי שהוא לב עקרב, ויתכן להיות הכסילים מגזר׳ הכסלים [ויקרא ג׳ ד׳] שהם קרובים אל הסדנים, ויאמר רבי יונה כי כסיל הוא אחד וחבר כוכבים אחרים אליו וכמוהו בתי השן [עמוס ג׳ ט״ו]: יהלו, כמו יחלו [סופ׳ כ׳ ל״ח], מהפעלים של הכפל והנה הוא פועל יוצא, וככה בהלו[6]) גרו [איוב כ״ט ג׳] גם כן יגיה, והעד יגיה חשכי [הסלי י״ח כ״ט]: 11 ופקדתי על תבל רעה, כי ממלכות רבות תפש כורש, וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי יי [עזר׳ ח׳ ב׳]: 12 אוקיר, פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף וכן הוקר רגלך [משלי כ״ה י״ז]: וטעם ׳אנוש׳ הזכרים שימותו במלחמה: 13 על, שמים ארגיז, דרך משל שלא ימצא הבודה מנוחה: 14 והיה, המון כשדים: כצבי מדח, שידיחו אותו הרודפי׳ והוא פעול מהבנין הכבד הנוסף על משקל מוקטר [מלאכי ח׳ י״ח] מוגש [מס׳ מוצב ארצה [בראש׳ כ״ח י״ב]: 15 כל, ידקר, שלא יחמול עליו: וכל הנספה, שם התאר מבנין נפעל: 16 ועוללים, תשגלנה, כנוי לשכיבה ויקרא תשכבנה דרך כבוד: 17 הנני וגו׳, הזכיר מדי כי הם יותר אכזרים:

---

1) ויביא יבואו = ח׳. 2) ל״ל מפקודים, לו מגז׳ פקודים (שמות ל׳ י״ב). 3) בכ״י ב. הוסיף מפקש על הגליון: „הנקרא שדי״. 4) מס, וסלק: ופיכי׳ מגבור שודד יבוא ולא דבר מהמס: 5) כושים. ג. 6) לשון בַּהֲהָלוֹ מקור מן הפעיל (מס).

לא יחשובו, למאומה רק יהרגו: 18 וקשתות, תרטשנה, תבקענה: 19 והיתה בבל, שהיתה צבי ממלכות, וכמוהו הבית הזה יהיה עליון [מלכי ח׳ ט׳ ח׳], אשר יהיה: 20 לא תשב, והטעם[1]) לא תהיה נושבת: יחל, חסר אל״ף כמו שקר מזין [משלי י״ז ד׳]: ערבי, הם בני קדר, וכן מלכי הערב [ירמי׳ כ״ה כ״ד] משא בערב [כ״ח ג׳], והטעם כי אפילו ערבי שמנהגם להתנודד ממקום למקום לא יתקעו בה אהליהם: 21 ורבצו, ציים, הם חיות דרות בארץ צייה: אוחים, אין אח לו, והם חיות שישתומם כל רואם: בנות יענה, ידועות והם עופות: ושעירים, כדמות שדים, והם שעירים ברים: ויתכן היות אוחים עופות והוא הנכון: 22 וענה איים, לשון רבים מן האיה [ויקרא י״ח י״ד]: וענה טעמו נגון[2]) או דירה מגזרת מעון [תהלי׳ כ״ו ח׳]: באלמנותיו, יש אומר כי פירושו כמו בארמנותיו, כמו וידע אלמנותיו[3]) [יחז׳ י״ט ז׳] ולא יתכן שיתחלף אות באות לבד מאותיות אה״ו׳, וכן פירושו וענה שם כל אחד מהאיים עם אלמנותיו: ותנים, כמו אח הייתי לתנים [איוב ל׳ כ״ט]:

יד

1 כי, כאשר נלכדה בבל אז שלח כורש לגולה [צ״ל הגולה]: ונספחו, יתחברו כמו ספחני נא [שמואל ח׳ ב׳ ל״ו]: 2 ולקחום, הטעם כאשר יראו העמים שכורש יכבד לישראל יבקשו להיותם [צ״ל להיות] עבדים לישראל: 3 והיה, כ״ף מעצבך עם יהודה ידבר, מעצבך בגוף ומרגזך בלב: 4 ונשאת, מדהבה, תרגום זהב, וכן בלשון קדר והטעם זהב המס: 5 שבר, מטה רשעים, רמז למלכות, וכן שבט, כי המלך כרועה והעם כצאן: 6 מכה, מכת, סמוך ויחסר יד, וכמוהו השותים במזרקי יין [עמוס ו׳ ו׳]: מורדף, פעול מהבנין הכבד הנוסף, וטעם מורדף רודה במורדף בלי חשך, ויתכן היות מורדף פעול[4]) בטעם: 7 נחה, במות מלך בבל: פצחו, בלשון קדר דבר צחות: 8 גם וגו׳, הטעם שהיה מצוה לכרות הברושים והארזים לבנות מצור וסוללה: 9 שאול, לשון זכר ונקב׳ והנה רגזה גם עורר: רפאים, הם המתים ויתכן היות האל״ף תחת ה״א רפה: עתודי ארץ, הם המלכים כטעם או תיש [משלי ל׳ ל״ח]: הקים מכסאותם, היו קמים כאילו היו חיים ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות בקברי המלכים: 10 כלם, אילו יכלו לדבר היו אומרים כן: חלית, מגזרת מחלה [עמוס ט״ו כ״ו]: 11 הורד,

---

1) הטעם. ג. 2) בכ״י ב. על הגליון: כמו ומענן להם מעיים. 3) באלמנותיו. כמו וידע אלמנותיו יש לומר כי פירושו כמו באלמנותיו. ג. 4) ל״ל פועל בטעם, ל״ל, לפי״פי שמלת מולקף היא פעול בדקדוק, כי היא דימוי הפעל, יש לה טעם פועל, וזה חלוק בין פי׳ לשון לבני, כי לפי׳ הא׳ היא פעול גם בטעם ובעניה הא׳ הנלקף, ולפי׳ הב׳ ענינה הא׳ הרודף:

יצע, יתכן היותו פועל עבר כמו אשר ילד לו [ברא׳ ל״ה כ״ו], ויתכן היותו עתיד תחת עבר, ובא על דרך לשון זכר כמו ולקח מהם קללה [ירמי׳ כ״ט כ״ג] והיא דרך צחות, וככה בלשון קדרן, וכן ומכסך, והוא פועל: 12 איך, הילל, הקרוב אל הדעת שהוא כוכב נוגה, והעד בן שחר, שהוא נראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים, ואין בכוכבי׳ ובצבא השמים כולו כוכב מאיר למראה העין כמוהו, על כן נקרא הילל, מגזרת לא יהלו אורם [י״ג י׳]: חולש, כמו ויחלש יהושע [שמות י״ג י״ז], ויש אומר מפיל גורלות כמעם קלקל בחצים [יחז׳ כ״א כ״ו]: 13 ואתה, השמים אעלה, רמז לגבהות הלב: ואשב בהר מועד, הוא הר ציון ונקרא כן שהוא מועד השם, כמו שרפו כל מועדי אל [תהלי׳ ע״ד ח׳], והעד ירכתי צפון [שם מ״ח ג׳], כי כן[1] היתה ציון: 14 אעלה, זה הפסוק דבק בבא אחריו, אתה אמרת אעלה על במתי עב: אדמה, מבנין התפעל והתי״ו מבולע, והעד דגשות המ״ם: 16 ראיך, ישגיחו, כמו יביטו: יתבוננו, שילמדו בינה[2]) בעבורך: 17 שם תבל, מקום היישוב ולעולם זאת המלה בלשון נקבה רק במקום הזה, ויש אומרים כי וי״ו ועריו שב אל מדבר, או כי הרס ערי עצמו: לא פתח, בית מאסרם: 18 כל, איש בביתו, בבית שהכין לעצמו והוא הקבר וכן אל בית עולמו [קהלת י״ב ה׳]: 19 ואתה, הקדמונים אמרו כי אחרי מות נבוכדנצר נסחב מקברו, כי היו אומרים אנשי ממלכתו שמא לא מת ועוד ישוב כאשר שב בראשונה, גם זה נכון, והאמת כי זה הפסוק על נבוכדנצר הוא, כי הוא תחלת מלכות בבל על ישראל, והעד הכינו לבניו מטבח: כנצר, סעיף: מטועני חרב, בלשון קדר כמו מדוקרים, ויש אומר מגזרת טענו [ברא׳ מ״ט י״ז] בדרך רחוקה, כמו מלאים: מובס, פעול מהשניים הנראים: 20 לא תחד, חסר אל״ף השורש כמו[3]) אוהבי אהב [משלי ח׳ י״ז], ורבי יהודה המדקדק אומר שהוא חסר י״וד מגזרת יחד: כי ארצך שחת, אפילו ארצך שחת ואף כי ארצות אחרות, והנה פירושו ועריו הרס: 21 הכינו לבניו, בלשצר וכל ביתו: בעון אבותם, אויל מרודך אביו ונבוכדנצר אבי אביו: ערים, אויבי׳ כמו ויהי עריך [שמואל א׳ כ״ח ט״ז], והטעם כי יעורר שנאה בכל העולם והנה הטעם ומלאו שלא ימלאו, וי״א אחר שלא ירשו הם הארץ יתיישב העולם: 22 וקמתי, שם הוא עצם, ושאר הוא כמו שאר בשרו [ויקרא י״ח ו׳] והוא האב, ונין בן, ונכד בן הבן: 23 ושמתיה, קפוד, ידוע יש אומרים שהוא מגזרת קפדתי כאורג חיי [ל״ח י״ב], בעבור הקפידו: וטאטאתיה, כל המפרשי׳ אמרו כי אין למלה הזאת אחות, והטעם העץ שיסירו בו הדומן: 24 נשבע, שבועת השם היא הגזרה שנגזרה: דמיתי,

[1]) יש מוליאים מכאן שלא רלאה ירושלים, ועיר דוד היותנת בדלומה של ירושלים, ויש להשיב כי בלאה״ע הוא הר ציון הוא הר הבית, ועיר דוד היותנת בדלומה של עיר היא עיקר ירושלים: [2]) שיכה. ב. [3]) כמו אהבתי לדוש, אחב אני (?) ל.

חשבתי והטעם כל מה שחשבתי בכל מה שעבר כן היה וכן יהיה לעתיד: 25 לשבור, כאשר חשבתי לשבור אשור בארצי שהיא ירושלם, כי שם הכבור: וסר מעליהם, מארצי והרי: 26 זאת, כן תהיה זאת העצה שיעצתי על בבל: על כל הגוים, על אשור ובבל בעתם[1]): 27 כי, אחר שהשם גזר מי יוכל להפר: 28 בשנת[2]), המשא, הנבואה או משל בדרך נבואה, והעד כי משורש נחש: 29 אל, צפע, הוא צפעוני והוא קשה מהנחש: והטעם כי חזקיה יהיה גבור מאביו והוא יזיק פלשתים כי כן כתוב במלכים, הוא הכה את עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים ועד עיר מבצר [מלכים ב׳ י״ח ח׳][3]): והפרי שיתן, שרף מעופף, והמעופף הוא קשה בשרפים: 30 ורעו בכורי דלים, הם ישראל שהתדלדלו קורם כל אומה והטעם כי יהיה לישראל שובע וישכנו לבטח, ואת פלשת להפך: שרשך, האבות: ואחריתך[4]), הם הבנים וכן לא לאחריתו [דברי י״ח י״ד][5]): 31 הלילי, הטעם שירימו קול בפרהסיא: כי מצפון עשן בא, הוא מלך אשור והנכון שהוא נבוכדנצר והעד כי יי יסד ציון: ואין בודד, מגזרת בדד: במועדיו, בארמוניו בא העשן ולא יכול אדם לשבת אפילו לבדו בביתו: 32 ומה יענה, כל מלאך ממלאכי כל גוי, זה יענה, כי יי יסד ציון, ולא יוכל מלך אשור לה: וטעם ומה יענה, שישאלו הגוים מה היה לירושלם, וכן יענה [צ״ל יענו] המלאכים לשולחיהם:

טו

1 משא, בליל, סמוך והטעם בליל כך מהשבוע: שודד ער מואב, והנה הוא חסר בי״ת במואב: נדמה, נכרת כמו ודמיתי אמך [הושע ד׳ ה׳]: קיר מואב, מדינה כמו וארם מקיר [עמוס ט׳ ז׳]: 2 עלה, הטעם עלה יושב [הבית]: הבית, שם מדינה: הבמות, לע״ז: בכל ראשיו, של מואב: כל זקן גדועה, שם כמו וחבולתו חוב[6]) [יחז׳ י״ח ז׳]: ובי״ת בראשיו[7]) ימשך אחר עמו כמ״ם מאל אביך [ברא׳ מ״ט כ״ה]: 3 בחוצותיו, בחוצות מואב: על גגותיה, רמז למדינ׳: ייליל, כמו ייטיב [איוב כ״ג י״א], והנה העתיד בבנין הפעיל נע, והם זרות: 4 ותזעק, נפש של מואב: ירעה לו, והנכון שכל אחד יזעק ויאמר: 5 לבי למואב, בעבור מואב: בריחיה, בריחי המדינה צועקים כמו הילילי שער [י״ד ל״א], או בריחיה הובאו אל מצרים, כי משם

[1]) על כל הגויים . . . בעתם = ב. ג. [2]) זאת המלה הפרשה (פיוטן ע״ו) בכ״י: [3]) במלכים . . . מגלל = ב. ג. [4]) ושלריתך. ו. — לך בלאה מתוך פירושו שגרם ולתריתך. [5]) ולא כן לתריתו. ג. [6]) קמס בלאב״ע ולא פירש מה ענין חבולתו חוב אלא גדועה, ואולי כוונתו לפרש כל זקן גדועה כלילו היה כל זקן בגדועה ולפיתו מחבולתו חוב שהוא כמו חבולתו בחוב: [7]) בכל לשון. ב. ג.

בא מלך אשור, או צוער של סדום, ויהיה 'עגלת שלישיה' שיש לה גם שנים, תואר צוער, ויתכן היות בריחיה שם התואר כטעם בורחיה, אך ברוחיה לא יתכן לאמרו כי איך יהיה פעול לפועל עומד: יעוערו, הע"ן השני כפול והטעם כמו עוררו, והיא מלה זרה: 6 כי, נמרים, שם מקום: משמות, שם, ואילו היה פועלות מהכפולים [היה] תחת הש"ין חירק: 7 יתרה, שם, ממון: עשה, קנה כמו עשה לי את החיל הזה [לבריס י"ח י"ז]: ופקדתם, מגזרת פקדון [ויקרא ה' כ"ג], והנה הממון ישאום אל ערבי הנחל, והנכון שממונם ישאוהו על הנחל הידוע בארצם שהוא על ערבים, והטעם שיוליכו ממונם למקום אחר אולי ישאר להם: 8 כי, עד, מושך אחר, וכן הוא ועד באר אלים: 9 כי, מלאו דם, חללי מואב: נוספות, הטעם רעות נוספות, וכן עשיר יענה עזות [משלי מ' כ"ג], והטעם מלות: כי אשית, מושך גם אחר וכן הוא אשית לפליטת מואב אריה והוא מלך אשור:

יז

1 שלחו כר, מין ממיני הגמל שירוץ מגזרת הכרי והרצים [מלכים ב' י"א י"ט], ויש אומרים כי מושל ארץ תואר הכר בעבור שפסיעתו בארץ גדולה מכל פסע, והנכון להיות כר סמוך כי לא ימצא רק אצל המושלים: 2 והיה, מואב כעוף נודד: בנות מואב, הם הכפרים כמו וילכדו בנותיה [במדבר כ"א ל"ב]: 3 הביאי, דברי הנביא למואב, קודם שתבא לך זאת הצרה הביאי לנפשך עצה: פלילה, שם על משקל בכח האכילה [מלכים א' י"ט ה'] מגזרת פלילים [דבר' ל"ב ל"א]: צלך, שתסתירי ישראל בברחם אליך נדחי ממקומם: נודד, אליך, אל תגלי: 4 יגורו, נדחי, דברי הנביא או השם בעבור כבוד ישראל: מפני שודד, ששדד שומרון והוא מלך אשור: כי וגו', עוד יבוא עת שיאבד זה הנוגש ויכלה השוד: המץ, תואר השם והוא יוצא, למען תמוצו [ס"ו י"א] כמותו: תמו, מחנות: רומס, הוא מלך אשור: 5 והוכן [בחסד], בעבור החסד: כסא, המלוכה: באהל דוד, היא ירושלם: שופט, זה חזקיהו: ומהיר צדק, תאר השם מגזרת מהרה: 6 שמענו, ידבר הנביא על לשון ישראל או הגוים: גא, חסר ה"א והיא מלה זרה: לא כן בדיו, לא יהיה כן בדיו[2] כמו ותעש בדים [ימוז' י"ז ו'], ויש אומרים מחשבותיו, ולא כן כמ וכן בנות צלפחד [במדבר כ"ז ז'], ובדיו כמו בדיך מתים יחרישו [איוב י"א ג']: 7 לכן, לאשישי, יש אומרים ליסודי, והטעם שיהגו והם נכאים כאשר יספרו מעלת אשישי קיר חרשת, וכן בתרגום ארמית ואושיא יחיטו [עזרא ד' י"ב], והנכון בעיני שהוא כמו אשישי ענבי

---

[1] שעשיתו. ג. [2] בניו. ל. ב. ג. ה.

והעד גפן שבמה, והטעם שתהגו ואתם נכאי' כאשר תזכרו ימי השמחה הפך הילולה: 8 כי שדמות, כמו ומשדמות עמורה [דברי' ל"ב ל"ב] כמו גפנים: אמלל, כל אחד: בעלי גוי', כמו אדני יוסף[1] [ברא' ל"ט כ'], כסף ישיב לבעליו [שמות כ"ד ל"ד], והם מלכי אשור[2]: הלמו שרוקיה, הכו כמו והלמה סיסרא [שופט' ה' כ"ו]: עד יעזר נגעו, כל כך היו רחבים: תעו מדבר, שרחבו עד מקום שאין שם ישוב: שלוחותיה, אילניה כמו שלחיך פרדס רימונים [שה"ש ד' י"ג]: נטשו, כמו והנם נטושי' [שמואל א' י' ט"ז], פרושים: 9 על כן אבכה, יאמר כל א' וא' ממואב: גפן שבמ', שם מקום ויחסר על: אריוך, מלה זרה כי הי"וד תחת הוי"ו והוי"ו תחת ה"א נח והיא מלה זרה, והכ"ף לנוכח חשבון, והיא מדינת מואב הגדולה: על קיצך, פרי הקיץ: הידד, זאת המלה ידברו בה הרומסי' והדורכי' והנה יִשָּׁחֵת[3] הפרי והקציר בעודנו רטוב: 10 ונאסף, יאסף הגיל אל אחרים מהם, והטעם יסור מהם הכרמל כי גם למואב חלק בו: ירועע, מגזרת תרועה [ויקרא כ"ג כ"ד] מהפעלים השניים כפולי האות האחרון: הידד, ביקב להוציא היין לשבח, הפך הקיץ והקציר: 11 על כן מעי, איננו דברי הנביא רק ידבר על לשון איש מואב: 12 והיה כי נראה כי נלאה מואב, עלה על הבמה לע"ז, או נלאה על הבמה[4] כטעם ולא יוכל, והוא הנכו': 13 זה, אשר דבר יי, דברו היא גזרה שגזר, כמלך שיאמר למשרתיו עשו בן על דרך משל להבין השומעי': 14 ועתה דבר וגו', השם גלה זה הסוד כי שלש שנים נשארו, והטעם [צ"ל וטעם] כשני שכיר שכל יום יבשר נפשו מתי יגיע הקץ כן הנביא היה שמח[5] בגעת קץ אידם[6]: ונקלה, כבודו שהוא המון רב וישאר מעט מזער: לא כביר, לא עם גדול במספר [כמו] ירוע כבירים, [איוב ל"ד כ"ד] או טעמו לא ישאר מהם אדם גדול כמו הן אל כביר [שם ל"ו ה']:

יח

1 משא דמשק, מוסר, מגזרת הסיר [י"ח ה']: מעיר, מהיותה עיר, ואם הוא לשו' זכר, והנכון שהוא על עם דמשק[7] והעד והיתה: מעי, כמו לעיים [תהל' ע"מ ח'] והמ"ם נוסף: 2 עזובות, זה היה על יד מלך אשור: 3 ונשבת, כי בבוא סנחריב תפש[8] דמשק גם שמרון ומבצריה: ושאר ארם, כי דמשק

---

[1] גויס. ב. [2] לפי הכללה כוונת כלפ"ע לפכם בעלי ל' רבים וטעמו ל' יחיד, כמו אדוני, לנעליו, ומ"כ היה לו לומר והוא מלך לאור, ואם לא בא אלא לפכם כי בעלי הוא ל' אדונים, לא היה לו להביא „אדוני יוסף", ואולי גרסם כ"י ב. היא נכונה: „אדוני גויס". [3] יפסיד. ד. [4] לע"ז ... הבמה = ג. [5] כן הנפש (?) היה מבשר. ג כן הנביא היה מבשר. ה. [6] אבדן. ב. [7] מי' העם יוסר מדמשק והעיר וגו'. [8] לפי הכתוב במלכים ע"ז ו"מ תגלה מלאסר לקח דמשק ומלמלאסר לקח שומרון כמה מנים לפני בא סנחריב, אולי יש להגיה ולכתוב נתפשה תחת "תפש":

היא עיר ארם, יהי׳ להם כבוד ככבו׳ בני ישראל, שכתב אחריו ידל כבוד יעקב, ויש אומרים ושאר ארם כל כך יהיו בחרפה עד שיהיה ככבוד לישראל כנגד מאורעם[1]: 4 והיה, ידל כבוד יעקב, על מות החללים והגולים מהשבטים: 5 והיה, בתחלה: כאסוף, הקוצר קציר הקמה: והיה כמלקט שבלים, באחרונה כי פעמים בא מלך אשור על ארץ ישראל: בעמק רפאים, מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה: 6 ונשאר, כנוקף זית, מגזרת בזית מגזרת ויי האמירך [דברים כ״ו י״ח] וכן בלשון קדר: ארבעה חמשה, גרגרי׳: בסעיפיה, של אותה שהיתה פוריה: 7 ביום ההוא ישעה, ירפה[2] אל מקום] הכבוד: 8 ולא, החמנים, הנ״ון נוסף כנ״ון רחמניות [מיכה ד׳ י׳] והם צלמים עשויות[3] כדמות מרכבות לשמש, ככתוב במעשה מנשה [מלכים ב׳ כ״א ג׳]: 9 ביום, ערי מעוזו, של ישראל: החורש, האילן כמו חורש מצל [יחז׳ ל״א ג׳]: והאמיר, שהוא למעלה, והנה הוא השורש והסעיף: אשר עזבו, הכנענים בבורחם מפני ישראל בבואם אל ארץ כנען: והיתה, שומרון: שממה, כי היא עיר המלוכה: כי שכחת וגו׳, הנה שב הנביא להוכיח אנשי שומרון: נעמני׳, כמשמעו בלשון קדר, והוא צמח שיצמח מהרה, וכן וזמורת זר, והטעם שורק זר: 11 ביום, תשגשגי, מגזרת שגיא [מיוב ל״ו כ״ו], תגדלי אותו מהרה, וכמוהו ובבקר זרעך תפריחי, והנה אומר לך בלל בדברי נביאי התוכחות, כי מחצי הפסוק נלמוד על חציו ברוב: נד קציר, והנה ינוד הקציר כמו וטל ילין בקצירי [מיוב כ״ט י״ט]: ביום נחלה, תחסר מכה, והנה נחלה תאר למכה, וככה מאכלו בריאה [חבקוק ח׳ ט״ז], והעד וכאב אנוש, מגזרת ויאנש [שמואל ב׳ י״ב ט״ו], והנה הטעם כי הרבית בנים ויבא יום האיד ויסופו: 12 הוי המון עמים רבי׳, מלך אשור ומחנהו בבואו על ציון: ישאון, מגזרת שאון והנה הנ״ון איננו שורש והנו[4] כנ״ון זדון ארצו: ורודף, הנשאר מהמונו: 14 לעת [ערב], בערב היו אנשי ירושלם יריאים ממנו: בלהה, כמו בלהות אתנך [יחז׳ כ״ו כ״ח] וטעם בלהות בהלות, הפוך כמו כשב וכבש [ויקרא ג׳ ז׳, וד׳ ל״ב]: בטרם בקר ואיננו, בצאת המלאך והכחיד רוב המחנה: זה חלק שוסינו, דברי הנביא והוא שמח:

[1] מאורס עס. ב. — מאור עס. ג. — מאור לעס. ד. [2] ל׳ כפיון כלוזר יכפה. ב.
[3] עשויס. ב. [4] = ח. ג.

יח

1 הוי ארץ, הוי לשון קריאה כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון [זכר׳ ב׳ י׳]: צלצל כנפים, כפול מצל, שהיא ארץ רחבה: מעבר לנהרי כוש, שם מלכות אשור: 2 השולח, מי שהוא מנהגו לשלוח בים שלוחים: לכו, אתם מלאכים קלים ובשרו ישראל שברחו ונלו והם מעבר לנהרי כוש, ובעבור נהרי אמר ובכלי נמא: ממושך, הם ישראל שנמשכו ממקומם ככבשים עד שמורטו: ממושך אל עם נורא, הם הכושיים: [מן הוא], מן אותו העם, או הוא רמז לנהרי: גוי וגו׳, היתה דעתו כדעת הנער כאשר ילומד קו לקו, על כן היתה מבוסה: ואל״ף בזאו לחסרון אות הכפל, וכמוהו דליו שוקים [משלי כ״ו ז׳] על דעת ר׳ משה הכהן: וטעם נהרים מלכים, כמו את מי הנהר [מ׳ ז׳]: 3 כל וגו׳, הטעם כאילו גם נישא על כל הארץ: וכתקוע שופר וגו׳, לדעת מעשה השם במחנה סנחריב: 4 כי וגו׳, טעם אשקטה על השכינה שעמדה: ואביטה, ואראה: מכוני, היא ירושלם: כחם, אויר: צח עלי אור, אחר הגשם כמו יפיץ ענן אורו [מיוב ל״ז י״ח], כי השמש הנקרא אור גם כן הירח, כי כן כתוב לעושה אורים גדולים [תהל׳ קל״ו ז׳], הם[1]) סבת הגשם במאמר השם: 5 כי לפני קציר, כמו תשלח קציריה, והטעם היות קציר: כתם פרח ובוסר גומל, כמו ויגמל שקדים [במדבר י״ז כ״ג] עודנו יהיה בנצתו: וכרת, השם: הזלזלים, הם הדבקים עם השרש, ואין למלה הזאת אחות: ואת הנטישות, אותם הבדים הגדולים שנטשו: התז, כמו כרת ובלשון קדמונינו ז״ל[2]) ימצא, ובא פועל עבר אחרי עבר בלא וי״ו דבק כמו חמק עבר [תהל״ם ס׳ ו׳], וטעם הפסוק קודם שימלא פרי מחשבותם יכחדו: 6 יעזבו, זה מחני אשור הנכחד ביד המלאך: לעיט, כמו[3]) וירד העיט [ברא׳ ט״ו י״א], על משקל שש [אסתר א׳ ו׳] גם שיש [דה״י כ״ט ב׳]: וקץ, מגזרת קיץ [ברא׳ ח׳ כ״ב]: תחרף, מגזי חורף [תה׳], לאכול נבלות המתים: 7 בעת, שי, דורון הטעם יובילו שי [תהל׳ ע״ו י״ב]: עם ממושך ומורט, הם ישראל הגולים, והנה יובאו[4]) לכבוד השם אל מקומו שהוא בהר ציון, ולפי דעת רבי משה זה פי׳ יוסף יי שנית ידו [י״א י״א]:

יט

1 משא מצרים, רוכב על עב קל, רמז לגזירו׳ הבאות מהרה: 2 וסכסכתי, כטעם בלבול, ואת אויביו יסכסך [ע׳ י׳]: 3 ונבקה, מגזרת

[1] כי הס. ב. [2] גרון ע׳, קהדלין כ״ב: [3] עוף, כמו. ח. [4] יבוא. ב.

בוקק [כ"ל ח'] כטעם מריק[1]), ונבקה מבנין נפעל מפעלי הכפל, כמו ונסבה ורחבה [יחז' מ"ח ז']: האטים, מגזרת ויהלך אט [מלכ' ח' כ"ח כ"ז], המעשים שיעשו בסתר: 4 וסכרתי, יש מחליפין הכ"ף בגי"מל, ולא יתחלפו באמת כי אם אותיות הגוח והנכון שהוא מגזרת ויסכרו מעינות תהום [בראש' ח' ג']: אדונים קשה, דקדוקו מפור' בתורה [שמות כ"ח ל']: ומלך עז, הוא מלך אשור: 5 ונשתו, מגזרת לשונם בצמה נשתה [מ"ח י"ז], כטעם יבושת: 6 והאזניחו, האל"ף נוסף[2]), והטעם יזנחום בני אדם: דללו, מגזרת דל [ויקרא ל"ד כ"ח]: יאורי מצור, היאורים, שלא יוכל האויב להכריתם בבוא במדינה[3]) במצור: קנה וסוף, צמח על שפת היאור: קמלו, נכרתו, וחברו בספר עצמו [ל"ג ט']: 7 ערות, יש אומרים כמו מתער' כאזרח רענן [תהל' ל"ז ל"ה], וטעמו רטוב, והטעם כי כל ערות שהוא על יאור ועל פיו וכל מזרע יאור הכל ייבש, ויש אומרים נחשף כל מה שהיה על היאור ועל פיו, כי הצמח הוא כמכסה: 8 ואנו, כמו ואבלו: הדייגים, שם התאר כמו גנבים [כ"ג ח']: חכה, כמו בחכה הועלה [חבקוק ח' ט"ו], שבה ילקחו הדגים ורבים גזרו המלה מחיך והם בדרך רחוקה: מכמורת, רשת: 9 ובשו, שריקות, יש אומר מגזרת משרק [ברכות י"ח], והנכון שהוא עין השורק, וכן השרוקים [זכר' ח' ק']: חורי, הלבנים והוא שם התאר או הי"וד סימן הרבים, והיה ראוי להיותו חורים, וכמוהו חורי יהודה [ירמ' כ"ז כ']: 10 והיו שתותיה, כמו כי השתות יהרסון [תהל' י"ח ג'], השתות שיבנו לקחת הדגים: כל עושי שכר, כמו ויסכרו מעינות תהום [בראש' מ' ג'] ואם הוא בש"ין, וכמוהו בשורי מהם [הושע ט' י"ב]: אגמי נפש, האגמים ששם נפשות הדגים: 11 אך, חכמי יועצי, הדקדוק[4]) כן הוא, חכמי פרעה יועצי פרעה, והוא דרך קצרה[5]), וכמוהו נהרי נחלי דבש [איוב כ' י"ז]: נבערה, מגזרת ואני בער [תהל' ע"ג כ"ב]: בן חכמים אני, כמו בן חורים [קהלת י' י"ז] כי כל אחד יהלל עצמו (כי) אבי חכם היה גם היו אבותי מלכים בימים הקדמונים: 12 אים וגו', אם הוא בן חכם היה גם מלך[6]), שידע דברי העולם, למה לא ידעו מה יעץ השם עליהם: 13 נואלו, כמו אשר נואלנו [במדבר י"ב י"ח] כטעם אוולת: נשאו, מגזרת הנחש השיאני [בראש' ג' י"ג], מבנין נפעל: פנת שבטיה, הם הגדולים כמו פנות כל העם [מפטיס ג' ב'], וטעם שבטיה המשפחות: 14 יי מסך, גם נסך [כ"ט י'] שנים שרשים והטעם אחד, כמו ערב: עועים, מלה זרה והוא מגזרת עוה [יחז' כ"ח ל"ב]: 15 ולא וגו', אפילו צמח שיש לו ראש וזנב לא יהי' לו, ויש אומרים שהוא דרך משל, כי הוא תועה ולא ידע מה יעשה והנה לא יעשה מעשה ראש שהוא זקן ונשוא פנים [ט' י"ל]: זנב, הוא שאר ההמון

1) מסק. ה. 2) נוסף והוא כמו והזכיתו. ב. 3) מדינה. ג. 4) על דרך הדקדוק ב. ג. 5) והוא דרך קצרה = ג. 6) מכם בן מלך. ח.

וכבה כפה ואגמון: 16 ביום וגו', אחר שישמע בתחלי אלה הגזרות שגזר השם עליו ובאו, אז יפחד מהשם: 17 והיתה, לחגא, כמו יחוגו וינועו כשכור [תהל' ק"ז כ"ז] מגזרת ובמחוגה יתארהו [מ"ל י"ג], וטעם אדמת יהודה בעבור השכינה השוכנת פה[1]): 18 ביום, שפת כנען, מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש היו מדברים: עיר ההרס, שם עיר[2]), והתמה מהמחליף ה"א בח"ית: 19 ביום וגו', דרך הדרש ידוע, כי המזבח רמז להריגת מצרים ועל דרך הפשט שהוא כן, והעד ועבדו זבח ומנחה [כ"ח]: 20 והיה וגו', מי שהוא בצער יבא לזבוח שם: ורב, גדול כמו על כל רב ביתו [לקמן ח' ח']: 21 ונודע, ועבדו וגו', בזבח ומנחה: 22 ונגף, ורפוא, הטעם ורפאם רפוא: ונעתר, יתרצה להם: 23 ביום אשורה, אל אשור ויהיו בשלום אחרי שבות קצתם ויהיו עבדי מלך אשור: 24 ביום, [שלישיה], רובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת ושלישים [שמות י"ד ז'], והם צריכין למשנה קודם השליש, ועל הפשט מגזרת שלשה, כי יהיו באשור אנשים שיכירו השם, וכן במצרים יותר, והנה ישראל יהיו ברכה כי יתברכו בם מצרים, ואנשים מאשור יכירו השם: 25 אשר ברכו, כי השם ברך ישראל על כן יהיה ברכה, אז[3]) יברך כל אחד מאלה השלשה: ברוך עמי, בעבור שיעשו מזבח לשם בפרהסיא קראם עמי: ומעשה ידי, שיש בהם אנשים מעט שיכירו מעשה[4]) השם: ונחלתי, שהם לעולם נחלתו, כי אשור ומצרים כמו מקרה הם כנגדם, והמתרגם אמר ברוך עמי אשר במצרים:

כ

1 בשלוח, סרגון, יתכן היותו סנחריב או אחר, ואשדוד היתה לפלשתים: 2 בעת, ופתחת השק, לאות כי הנביא היה לובש שק, וזאת שאלה קשה, איך ילך הנביא ערום להיות לאות על מצרים, ואני אפרשנה בתחלת תרי עשר בעזרת השם: 3 ויאמר, אות, ומופת, כמו [יחז' כ"ל כ"ל] והיה יחזקאל לכם למופת[5]): וטעם שלש שנים לשלש שנים מהיום או[6]) שלש שנים יהיה מצרים ברעה: 4 כן, גלות כוש, שבאו לעזרם: וחשופי, בעבור שהנביא הלך ערום או שהשם חשפם: שת, הוא האחור מגזרת עד שתותיהם [שמואל ב' י' ל']: ערות מצרים, זאת ערות מצרים, או מלת וחשופי

1) בה. ח. ב. 2) בכ"י על הגליון לימא ח"ל: והכביא לא היה יודע מה העביס המחכות מלא מגלה לו אלא עיר הַהֶרֶס שהוא שם אחת מן המשש עביס, כלומר לאחת מן העביס קוראא עיר ההכם: ועיר ההכם לימו כמון הכיסה אך כך שמה ואולי היתה משובחת מכולן על כן מזכיראה: 3) ל"ל לו, כי לאב"ע בא לפרש ל' יחיד במלה בכבו בדרך ב': 4) = ג. 5) לאות. ו. ז. = ה. 6) עד. ג.

שת מושכת עצמה ואחרת עמה: 5 וחתו, ישראל הבורחים אל[1]) מצרים:
מכוש מבטם, שעיניהם תלויות אליהם: תפארתם, שהיו מתפארין בם:
6 ואמר, היושב באיי הים סביבות מצרים מישראל: הנה, כן אירע לאלה
שנסנו אליהם[2]):

כא

1 משא מדבר ים, הוא בבל, כי זה המשא עליה, והוא מערב כנגד
פרס ומדי, או פירושו ים כמשמעו: לחלוף, כמו לעבור: ממדבר בא,
האויב ולא מהים: ומארץ נוראה, ארץ מדי ופרס: 2 חזות, נבואה: קשה,
על בבל: הוגד לי, דברי הנביא: [הבוגד וגו'], מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל
והרוצה להיות שודד יוכל לשוד: עלי עילם, היא מדינת פרס: צורי, כמו וצרה
עליה [דברים כ' י"ב], ובאה המלה מלרע כמו שובי נפשי [תהל' קט"ז ז']:
כל אנחתה השבתי, יש אומר אנחת ישראל ויש אומר' אין מי שיאנח על
בבל, ויש אומרים נשבתה כל אנחתה שעשתה, ולפי דעתי כי מתחלת כל
אנחתה עד סוף הפרשה הם דברי הנביא על לשון בלשצר המלך, כי הכל
יודע שהנביא ישמח במפלת בבל, ואיך יאמר על כן מלאו [פסוק ג'], והנה
ככה ידבק הטעם, אמר המלך כאשר שמעתי קול עלי עילם כמנהג אנשי
המלחמה להזכיר שם ארצם, אנחתה של בבל השבתיה במיני השיר, שהובאו
כלי בית יי ושתה[3]) בהם, ובבל במצור ובמצוק: 3 על וגו', שב על על
עילם, כאשר שמעתי כן לא אשמע ולא אראה מרוב הפחד: 4 תעה
פלצות, מן ויכרות אסא את מפלצתה [מלכים א' ט"ו י"ג] כדמות תפארת,
שהיו הפרסיים מתפארים על כן נבעתי, או רעדה כמו יתפלצון [איוב ט' ו']
את נשף חשקי, הלילה ששתה בכלים ופחד כאשר קרא לו דניאל הכתב
[דניאל ה' ג']: 5 ערוך, צפה הצפית, לפי דעתי אין ריב לו וטעמו נגוני
וטעם קומו השרים וגו', שנהרג בלשצר באותו הלילה ומשחו דריוש הזקן למלך
ונקרא המלך מגן כי הוא יגן על העם, וכן מגיננו ראה אלהים [תהל' פ"ד י']
6 כי, אלה דברי הנביא: העמד המצפה, בדרך נבואה: 7 וראה, הטעם
אם ראה רכב צמד פרשים או רכב חמור או רכב גמל יקשיב וירבה להקשיב
מה שמועה בפיהם: 8 ויקרא וגו', בדרש[4]) כי אריה הוא חבקוק בגימטריא
והנכון בעיני שהוא חסר כ"ף כמו אש אוכלה הוא [דברים ד' כ"ד], והטעם
ויקרא המצפה כאריה בקול גדול: על מצפה אדני אנכי עומד תמיד
והטעם לבקש חזון: 9 והנה זה בא וגו', והנה רכב איש עם צמד פרשים

---

1) הבוטחים עליו. ג. 2) אליהם לעזרה. ג. 3) ומשתה (?) ב. ג. — כ"ל של"ל ומשתה
4) עיין רש"י. 5) שהוא חסר . . . והטעם. = ב.

ויען, כל אחד: ויאמר נפלה נפלה, פעמים שלא נשארה לה פליטה: שבר,
המשבר לארץ[1]), כמו אשר ילדה אותה ללוי [במדבר כ"ו כ"ט]: 10 מדושתי,
והנה בבל מדושה, והי"וד סימן השם או הנביא, או דבר רכב איש, כי גם
אני דשתיה והיתה כבן גרן, ויתכן היות בן הגורן הבר שישאר, וזה רמז
לישראל: 11 משא דומה, כמו ומשמע ודומה ומשא [ברא' כ"ה י"ד]: אלי
קורא משעיר, ידבר על לשון דומה כאילו (הוא[2]) בא מרגל משעיר לחקור ארץ
דומה, והוא שואל לשומרים[3]) אמור לי אתה שומר מה מלילה, מה מליל,
והטעם כאילו השואל הוא מאנשי דומה ויש לו צורך לקום בלילה ללכת
לדרך או להתעסק בשד', כמנהג רוב המקומות, וטעם פעמי' שישאל לרבים,
והנכון בעיני שואת המלה[4]) לראות אם השומרים ישנים: מה מליל, ראוי
להיות סמוך[5]), וכמוהו ביין חלבון [יחז' כ"ז י"ח] כיין הטוב [תה"ס ז' י'], שיחסר
שם מקום, ויאמר הגאון שומר מה עבר מהלילה שומר מה נשאר, ולפי
דעתי שהוא כמו בליל שודד ער מואב [ע"ו מ'] והטעם בליל כך מהשבוע:
12 אמר שומר, כמה בקר ולילה עברו ואתם בני שעיר[6]), שאתה מהם,
לא באתם למלחמה: אם תבעיון, מתרגום ארמית ובא למ"ד[7]) הפועל שלם,
כי הי"וד תמורת ה"א, גם בעיו כמו ויאמר שלחו[8]) [מלכים ב' ב' י"ז], אם
תבקשו לבא בקשו[9]): שובו, לשולחים אתכם ובאו כולכם: ובאה מלת אתיו
זרה ויתכן שנקמץ האל"ף בעבור שהוא מהגרון: ויתכן להיות השומר השליט
על הארץ, כי כמה שליטים לא יוכלו לסבול רעות וימסרו מקום שלטונם[10]):
13 משא בערב, כמו מלכי הערב [ירמ' כ"ה כ"ד], ממשפחות קדר וכן ביער
בערב: דדנים, כמו שבא ודדן [ברא' י' ו'], והטעם שארצם חמה ויבשה
והיא חסרת מים, והנה הנביא יוכיחם שיעשו חסד עם הארחות להשקותם
מים כאשר הוכיח מואב [דברים כ"ג ה']: 14 לקראת צמא וגו', ה"א התיו
תחת אל"ף: תימא, כמו חדד ותימא [ברא' כ"ה ט"ו]: בלחמו, שב אל
הצמא והטעם עשו חסד עמו, כי מנהגו היה להאכיל כל נודד אליו, וטעם
קדמו הוא ואנשיו או חבריו: 15 כי, אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך
אשור: נטושה, יש אומרים כי הנו"ן תחת הלמ"ד, ואיננו נכון רק הוא כמו
והנם נטושים [שמואל א' ל' ע"ז]: 16 כי, בעבור זה העון שלא עשו חסד,
כטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם [דברים כ"ג ה']: בעוד שנה, וכלה
כל כבוד קדר, וזאת השנה חשובה היא, שהיא ארוכה כשני שכיר[11]):
17 ושאר, טעם ושאר לאות, כי הרוב יאבד:

---

1) ל"ל שבר למקן, המשבר: 2) לכיך למקום מלם הוא כי אין לה טעם: 3) לשומר. ג.
4) המלה. ב. ג. 5) ל"ע והלא הוא סמוך, מה טעם 'ראוי להיות'? ומה טעם 'ולפי דעתי'
בסוף המאמר? ול"ל שקדר הדברים לכיך תקון ומאוי כל"ל, ראוי להיות מליל ולפי דעתי שהוא סמוך
מן בליל . . . . מהשבוע וכמוהו וגו': 6) עברו, בן שעיר. ל. 7) = ב. ג. 8) שלחו (מלכים
א' י"ח ל"ד) ג. 9) = ב. ג. 10) קנטוריס (כ"ל הסליט). ה. 11) לעיל ט"ז י"ד פי'
בדרך אחרת:

כב

1 משא גיא חזיון, ירושלם שהיא מקום הנבואה, יש אומרים כי טעם עלית לגגות לקטר למלאכת השמים, ולפי דעתי שהטעם עלותם לראות החיילות[1] הצרות על ירושלם כי כן מנהג המדינות: 2 תשואות, מגזרת שאון [יג ד']: עליזה, שמחה והטעם כי היתה מלאה אנשים, ונלכדו בשביה וברעב ולא יכלו להלחם: 3 מקשת, שראו, מרוב הפחד מסרו עצמם ואוסרו: מרחוק ברחו, כמו עם לבבם שלם [דה"י י"ז ט']: 4 על וגו', אלה דברי הנביא: שעו ממני, הרפו ממני כמו לא תשעה ממני [איוב ז' י"ט], אמרר, השומעים בבכי: 5 ומבוכה, מגזרת נבוכים הם [שמות י"ד ג']: מקרקר, מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ושרשך מארץ חיים [תהל' כ"ב ז']: ושוע אל ההר, יש אומרים כמו ישעו ואין מושיע [שמואל ב' כ"ב מ"ב], ויש אומרים כי השועה תגיע אל ההר[2]: 6 ועילם, זאת הנבואה על ביאת נבוכדנצר, וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליהם נבוכדנצר, הוא ישא אשפה ויבוא על ירושלם: וקיר, שאפילו[3] שהם בעלי מדינות קיר, כמו וארם מקיר [עמוס ט' ז'], יגלה מגניו על ישראל סביבות ירושלם: 7 ויהי, כ"ף עמקך לנכח ירושלם: שות שתו, הדייק והסוללה וכלי המלחמה: 8 ויגל, וכבר נגלה מסך יהודה והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להן כח לסבול, ויתכן היות ויגל השם: ותבט, שב אל יהודה שהסתכלו בכלי הנשק וראו בקיר עיר דוד כי רבו, והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום: 10 ואת, והוצרכו לספר הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה: ותתצו הבתים, הסמוכים לחומה מחוץ: 11 ומקוה, כמו מקוה מים [ויקרא י"ד ל"ו]: ולא הבטתם[4] אל עושיה, שהוא השם, כי הוא עושה זאת הגזרה להביא נבוכדנצר: ויוצרה, הטעם על הגזרה, ויתכן היות מרחוק דבק עם מלת ויוצרה, ויתכן היותו דבק עם לא ראיתם: 12 ויקרא, כנוי לגזרה, והנכון שהקריאה היא נבואת הנביאים: 13 והנה וגו', הריגה יציאת הרוח, והפך זה וישחטם במדבר [במדבר י"ד ט"ז]: אכול ושתה, ידבר הנביא מה שיהיו אומרים: 14 ונגלה, זה הדבר ותחסר מלת אני[5] כמו יי במראה אליו אתודע [במדבר יב ו'] ויש אומרים כי הם דברי הנביא והראשון הוא הנכון: עד תמותון, ביד האויב הצר עליכם: 15 כה וגו', וטעם יי צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות, וכאילו הוא פקיד על הממון שהוא אצור: הסכן, כמו ערי מסכנות [שמות א' י"א], כמו אוצרות: וטעם 'על' שיתנבא עליו ויאמר לו מה לך לשבת פה ומי לך פה ממשפחה שיוכלו לעזור לך: 16 כי חצבת לך פה קבר, כמו כרית, ובורות[6]

[1] המחנות. ל. [2] יש אומרים . . . אל ההר. = ג. [3] אפילו. ג כ"ל שלריך להגיה שאע"פי לו להוסיף מלת אכס אחכיו לו מלת לאוקות אחכי 'מדיות': [4] הביטותם. ג. [5] ל"ל אזני, עיין לעיל ה' ע'. [6] כמו ובוכות ג. ד.

חצובים [דברים ו' י"ט], והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה סוכן, ובירושלם תמות, וכבר תקנת לך שם קבר, והאומר שפיר' קבר כמו ארמון, איננו נכון, והעד שמה תמות: 17 הנה יי מטלטלך, כפול, מן ויטילו הכלים [יונה א' ה']: טלטלה, אתה שתחשוב כי אתה גבור בטעם והיית לאיש [מלכים א' ב' ב'], והנה הוא כדמות קריאה או טלטלה כטלטול גבר, והראשון קרוב אלי: 18 צנוף, מגזרת מצנפת [שמות כח ד'] שיקחנו עם כל ממונו וכל כבודו: כ"ף כדור לדמות, וזאת הלשון ידוע מדברי קדמונינו ז"ל[1] גם מטעם המקום: ארץ רחבת ידים, היא בבל: מרכבות כבודך וגו', הטעם שם ימות הוא וכל מרכבותיך[2] כי אתה קלון לבית אדוניך, או אז תהיה, והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין, בעבור וקראתי לעבדי והלבשתיו כתנתך: 20 והיה וגו', טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא: 21 והלבשתיו כתנתך, יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט, כאשר היו חוגרים אבנט ידוע חכמי אטונים: והיה לאב, מלמד טוב ואוהב כאב[3]: 22 ונתתי, מזה הפסוק נלמוד כי על הבית הוא בית המלכות: 23 ותקעתיו יתד, כיתד, וכמוהו ועיר פרא אדם יולד [איוב י"ל י"ב]: 24 ותלו, אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו: הצאצאי, הם הבנים שהם יציאי מעים: והצפיעות, אולי הם הבנות מגזרת יצא צפע [י"ד כ"ט], ואחר שאמר שהוא לאב הנה איש יהודה כבניו והנשים כבנותיו, שהם נמשלים אל כלים קטנים, וטעם מכלי האגנות כמו וישם באגנות [שמות כ"ד ו'], אולי שם הזהב: ועד כל כלי הנבלי, כלי הנגונים, והטעם שלא ישאר דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו: 25 ביום, תמוש היתד, רמז לשבנא שהיה חושב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן: ונכרת המשא אשר עליה, הם אנשי ממשלתו:

כג

1 משא צור, צור היא על הים ונבוכדנצר תפשה: כי שדד כל בית, בצור שלא יבא שום סוחר: מארץ כתים, אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה השוד, והזכיר כתים בעבור האניות, והעד וצים מיד כתים [במדבר כ"ד כ"ד]: 2 דמו [ישבי אי], רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון, גם היא על הים, והעד וירכתו על צידון [בראש' מ"ט י"ג]:

[1] מסמס כלים י' ד'. — נכלאס כי מעות יש בדבכי לאצ"ע כי בל' מסמס כ' כדוב עיקכים, ולאמכל שעעות קופכ יש כאן ולכיך להגיה כ"ף כדוב לאינו לדעות: עיין בפיכושו לאיוב ע"ו כ"ד.
[2] מוסמא משוגשת היא כי לא פיכש כלוס לא שוגה ל' המקכא בל' משוגשת, גם גכסה כ"י ל, מכבוחיו תחת מכבוחיך לא מקנה המעוות, אולי לבכש בא כי מלת ימות מוסכת אחכת עמה: [3] עוד. ל

3 ובמים רבים וגו׳, הסוחרים היו מביאים[1]) לצור זרע מי שיחור, ותבאותה
היה קציר יאור מצרים: ותהי סחר גוים, שם, ויחסר מלת בעלת כמו וחסרון
לא יוכל להמנות [קהלת׳ ח׳ ט״ו]: 4 בושי, כי אמר ים, זה הוא התקיף בכל
הים[2]), והטעם על צור כאילו לא היה באי צור[3]) עם, וזה טעם לא חלתי:
5 כאשר, נשמע שוד מצרים ויתחלל[4]) השומע כן יחילו כשמע צור:
6 עברו תרשישה, בה״א, כמו אל תרשיש: יושבי [אי], כל אי: 7 הזאת,
היא צור שהיתה עליזה לכם כטעם משוש לכל הארץ [תהל׳ מ״ח ג׳], והנה
היא קדומה, ואיך עתה הלכה בשביה לרחוק: 8 מי, המעטירה, שהייתה
עטרת לאיים: כנעניה, כמו סוחריה כמו כנען בידו [הושע י״ב ח׳]: 9 יי,
השם שהוא מלך צבאות יעץ זאת: 10 עברי, אל ארצך בת תרשיש
והטעם ברחי אל מקומך מהרה כרוץ היאור, או עברי ארצך כמעבר היאור:
אין מזח, כמו ולמזח תמיד יחגרה [תהל׳ כ״מ י״ט], דמות אזור מחזק החלצים:
11 ידו [נטה], השם והטעם מכה: מעוזניה, רמז לצור, והג״ון תחת בלוע
הדגש, גם כנען סוחר, ויש אומרים כי תחסר מלת ארחת כנען, בעבור
מעוזניה שהוא לשון נקבה: 12 ויאמר, השם: המעשקה, הטעם כי הן
סוחריה ילקח בצור, וטעם כתים לכי אל כתים לסחור: 13 הן וגו׳, הנה ארץ
כשדים, והטעם על יושביה: זה העם, שהוא עם כשדים: לא היה, כמוהו, וכמוהו
לא היה פחד [תהל׳ כ״ג ו׳], ויש אומרים מי יתן ולא היה: כי הנה ממלכת
אשור יסדה הטעם שהושימה[5]) והיתה נוה לציים, הם החיות שהם בארץ[6]):
[הקימו בחוניו], אף על פי שאשור הקימו המקימים בחוניו להלחם[7]) כמו עופל
ובוחן [ל״ב י״ד], והוא בנין גבוה, והנכון שוי״ו בחוניו שב אל עם כשדים, כאשר
הקים בחוניו — עוררו, פועל יוצא כאילו הבחונים עוררו הארמונים עד שהתעוררו
— שמה למפלה: 14 הלילו אניות תרשיש, ההולכת בסחורה אל צור[8]):
15 והיה, ונשכחת צור, כמו ונשכחה, וכמוהו ושבת לנשיא [יחז׳ מ״ו י״ח]
מלך אחד, הטעם מלכות נבוכדנצר ובנו ובן בנו, כי כאחד יחשבו: כשירת
הזונה, יהיה לה דיבור ומעשה: 16 קחי וגו׳, כי הזונה הנשכחה תסובב
העיר והיא מנגנת אולי תזכר, וכן צור תשלח ספרים אל כל סביבותיה אולי
יבאו הסוחרים אליה כאשר בראשונה: 17 והיה, הטעם, בגעת זה הזמן:
ושבה לאתננה, כמו אתנן זונה [דברים כ״ג י״ט] דמים על הזנות: וזנתה
את כל ממלכות, הטעם שיבואו אליה לסחורה: 18 והיה וגו׳, מאשר תרויה
תקדיש ממנו לשם: לא, יושם באוצר ולא במקום חוסן: כי ליושבים

[1]) הם הסוחרים המביאים. ג. [2]) זה יש התקיף בכל לי, זה יש התקיף בכל הים. ג. ג.
[3]) כאילו היה צא על לוב. ג. [4]) ויתחלחל. ל. ג. [5]) שהשימה ג. ג. [6]) החיות עם
פיהם לאב״ע באמרו כי לייס הם חיות השוכנות באמצע? אולי צריך להגיה הם חיות שהם באמצע
ליים, וכן הוא בכ״י. ג. יש גוכנים הם החיות קטנות שהם באמצע (דפוס באז׳), אך לא נדע אלו
הוליא המעפש ענין קטנות ממלת ליים. עיין בפירושו י״ג כ״ל וגם כ״ד י״ד: [7]) במוניס להלחם. ג.
[8]) אשור. ל.

לפני יי, הם גלות ירושלם בשובם בימי כורש: לאכל לשבעה, הגולה
תשבע: ולמכסה, מכסה: עתיק, תקיף כמו יצא עתק מפיכם [שמואל ב׳
ב׳ ג׳]: ויש שואלים והלא התורה אסרה אתנן זונה [דברים כ״ג י״ט] ואיך
אמר הנביא כי אתנן צור הזונה יהיה קודש, התשובה הכתוב בתורה הוא
האמת, וזה שאמר הנביא הוא על דרך משל ואיננה זונה כלל:

כד

1 הנה, בוקק כמו מריק וכמוהו גפן בוקק [מחוס ב׳ י׳]: ובולקה,
כטעם מחריבה, ואחות זאת המלה בספר הזה[1]): ועוה, יהפך פניה:
2 והיה, כל האדם יהיו שוים ברעה הזאת וכאשר יתחברו שנים כפי״ן היא
דרך קצרה וכן הוא האדון כעבד והעבד כאדוניו: כמלוה, הוא הנותן משלו
חנם: כנושה, הוא בעל הממון: ואשר נושא בו, הוא הלוקח ממון על
משכונו: 3 הבוק, מגזרת בוקק, והוא שם הפועל מהפעלים הכפולים:
תבוק, כמו תסוב [תהל׳ קי״ד ג׳] וכבה הבוז תבוז, ואחר שהשם גזר זאת לא
תשאר תפארת לאדם על חביריו: 4 אבלה וגו׳, הטעם על מלך אשור
שהשחית ממלכות רבות: נבלה, מבנין נפעל כמו ונבקה רוח [י״ט ג׳]
ורחבה ונסבה [יחז׳ מ״ח ז׳], ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול [יסמוס
י״ח י״ח], מהבנין הקל: אומללו, יושבי מרום הארץ: 5 והארץ חנפה,
תורות, שקול הדעת שכל בני אדם[2]) משתוי[3]) בו: חלפו חוק, כרתו כמו
כליל יחלוף [ב׳ י״ח]: חק, הם חוקי השם כפי התולדת, וזה הוא טעם
'ברית עולם': 6 על כן [אלה], באלה, חסר ב״ת כמו כי ששת ימים [שמות
כ׳ י״ח], ויש אומרים כי תחסר מלת תחת, כמו ונשלמה פרים שפתינו[4])
[הושע ל״ד ג׳]: חרו, כמו וחרה נחשתה [יחז׳ כ״ד י״ח], כמו נשרפו: 7 אבל
תירוש אמללה גפן, כי אין זומר ועודר: שמחי לב, כי היין ישמח לב:
8 שבת משוש תופים, מבית המשתה: שאון עליזים, כאשר ישתכרו:
9 בשיר לא ישתו יין, בניגון כי אם לצורך כי ימר השכר, ולפי דעתי שמלת
ימר מפעלי הכפל כמו יקל [וְהֻקַּל? ברא׳ ט״ז ה׳] והוא מבנין נפעל:
10 נשברה [קרית תהו], הטעם כל קריה שהולכים יושביה אחרי התוהו:
סוגר כל בית מבוא, כי יצא כל אדם למסלות[5]) מרוב הצער: 11 צוחה,
כמו צעקה: על [היין], מקום היין: בחוצות, בפרהסיא: ערבה, מגזרת ערב
[ברא׳ ל׳ ה׳] כמו חשכה: 12 נשאר, ושאייה, שם מגזרת שואה [י׳ ג׳]:

[1]) בעוות סופר ים כלן כי טוכם בלב לא ממלא בספר ישעיהו, ול״ל 'בספר חזון נחום' כי
שם ממלא: [2]) העולם. ג. [3]) משתגים. ג. [4]) מלאה כי נלבת הספר שלפני לאב״ע היתה
לגלה ח׳ לחלה בספריו. [5]) שהולכים ... למקלות = ג. ג.